

4768
16

48

**SZÓKÉPZÉS A BUDAKÖRNYÉKI
NÉMET NYELVJÁRÁSBAN**

(WORTBILDUNG DER DEUTSCHEN MUNDART
IM OFNER BERGLAND)

IRTA

FOLLÁTH FERENC

BUDAPEST, 1941.

A NÉMET NÉPRAJZTANULMÁNYOK EDDIG MEGJELENT SZÁMAI:

1. **Wéger Imre:** Regiomontanus és a népnaptárak. Budapest, 1937.
2. **Tafferner Antal:** Vértesboglár. (Egy hazai német település leírása.) Budapest, 1941.
3. **Hlaváts Elinor:** Német bábjátékosaink. Budapest, 1940.
4. **Kögl J. Szeverin:** Mosonmegyei német kéziratok énekeskönyvek. Budapest, 1941.
5. **Kiss Edit:** Stille Nacht, heilige Nacht... Egy karácsonyi ének magyar változatai. Budapest, 1941.

ÉDESANYÁMNAK ÉS NAGYANYÁMNAK!

NÉMET NYELVÉSZETI DOLGOZATOK
ARBEITEN ZUR DEUTSCHEN SPRACHWISSENSCHAFT

SZERKESZTI
SCHWARTZ ELEMÉR

VI.
FOLLÁTH FERENC

SZÓKÉPZÉS A BUDAKÖRNYÉKI
NÉMET NYELVJÁRÁSBAN

(WORTBILDUNG DER DEUTSCHEN MUNDART
IM OFNER BERGLAND)

BUDAPEST, 1941.

nyelv. U. 7763

SZÓKÉPZÉS A BUDAKÖRNYÉKI NÉMET NYELVJÁRÁSBAN

(WORTBILDUNG DER DEUTSCHEN MUNDART
IM OFNER BERGLAND)

IRTA

FOLLÁTH FERENC

BUDAPEST, 1941.

Felelős kiadó: Folláth Ferenc.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R. T. PÉCSETT.

A nyomdáért felelős: Mészáros József.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés.	7
A szóképzésről általában. Alapfogalmak.	12
Nyelvjárásunk szókészlete. A pusztai tő.	17
Belső szóképzés (Umgestaltung). Átmenet.	23
A szóösszetétel.	31
A. Névszói összetételek.	32
a. kopulatív összetételek	32
b. meghatározó-alárendelt összetételek	33
c. ahuvrihi összetételek.	36
B. Igei összetételek.	36
C. Ragozhatatlan összetételek.	37
Külső szóképzés.	39
A. Praefixumok.	39
I. Névszói praefixumok.	39
II. Igei praefixumok (igekötők).	40
1. El nem való igekötők.	40
2. Elváló igekötők.	42
3. Vegyesen előforduló igekötők.	46
III. Igéből képzett származékszavak, melyeknek első része praefixum.	48
B. Suffixumok (képzők).	49
I. Főnévképzés.	49
II. Melléknévképzés.	61
III. Számnévképzés.	68
IV. Igeképzés.	69

BEVEZETÉS.*

Budaörs (*wūdǎvš*), Budakeszi (*wudigēs*), Nagykovácsi (*kouwǎtš*) és Pesthidegkút (*hidikūt*) Budapest tőszomszédságában, a budai hegyek erdőövezte völgyeiben területnek el. Lakosságuk túlnyomó része németajkú. Nyelvjárási hovátartozásukat Eszterle Edith hangtani,¹ Riedl Ferenc alaktani alapon² igyekeztek meghatározni és mindketten arra a megállapításra jutottak, hogy a budakörnyéki községek lakói középbajor *ua*-dialektust beszélnek. A valamivel távolabb fekvő Törökbálinton azonban már *ui*-dialektust találunk. E községekben beszélt nyelvjárások egyezése azonban még nem zárja ki az itt-ott mutatkozó kisebb-nagyobb hangtani eltéréseket. A budaörsi és budakeszi nyelvjárások között tapasztalt hangtani eltéréseket ugyancsak Riedl állította össze³ idézett munkájában.

Jelen dolgozat az említett falvakban (Budaörs, Budakeszi, Pesthidegkút, Nagykovácsi) beszélt nyelvjárások szóképzésének vizsgálatát tűzte ki feladatául. Minthogy az egyes nyelvjárások közti hangtani eltérések nem nagymértékűek s a szóképzés módjának teljes egyezése folytán háttérbe szorulnak, úgy vélem, nem vétettem a tudományosság szempontjai ellen, midőn a dolgozatomban felhozott példákat szülőfalumnak, Budakeszinek nyelvjárási hangtana alapján állítottam össze.

* Megjegyzés. A nyelvjárási szavak fonetikai átírására dr. Schwartz Elemér, A német köznyelv és helyes kiejtése, Budapest, 1940. munkájában használt írásjeleket vettem alapul.

¹ Eszterle Edith. A budakeszi német nyelvjárás hangtana, Budapest, 1929. NPhD XLVI.

² Riedl Ferenc. A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alaktana, Budapest, 1933. NPhD LVI.

³ Riedl, i. m.

Mielőtt dolgozatom tulajdonképeni tárgyára rátérnék, rövid történeti képet szeretnék nyújtani e községekről, és amennyiben lehetséges, telepítésük időpontjára vonatkozó eddigi kutatások eredményeit összefoglalni.

Délről észak felé haladva, a kelenföldi síkság nyúlványán a Budai és Csiki hegyek lábánál terül el Budaörs. Lakóinak száma az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 9091 lélek; anyanyelvük túlnyomó részben német. Budaörs történetét igen kimerítően és tudományos alapossággal tárgyalja Riedl i. m.-jában. Kutatásai alapján a község történetét a következőkben foglalhatjuk össze. A községet először 1282-ben villa Kechkevoers néven, a telki apátsággal kapcsolatban említik. II. Pius pápának 1464-ben kelt okmányában a kiváltságolt plébániák között szerepel. 1506-ban a Garam melletti bencések és a pálosrendi szerzetesek osztoznak birtokán. A török hódoltság idején lakossága teljesen kipusztult. 1690-ben az elpusztult helyek között említik az összeírások. Az 1699-ben megjelent „Impopulationspatent“-tal nagyarányú telepítés indul meg. A vidék földesurai a Zichyek, akik igen tevékenyen kiveszik részüket a telepítés megindult munkájában. Egymás után érkeznek a német telepesek az elárvult, feldúlt vidékre, s szorgos kezük munkája nyomán csakhamar új élet indul meg a töröktől kifosztott területen. Riedl Czoernigg után 1738-at jelöli meg a telepítés évéül. A nagyarányú fellendülést azonban az 1738-i kolera váratlanul megakasztotta. A község előljáróságának kimutatása szerint a halálesetek száma 259. A mérhetetlen veszteséget az 1734- és 40-iki telepítések igyekeztek pótolni. A község lakossága 1757-ben 785, 1765 táján a Zichyek óbudai birtokát, ahová Budaörs is tartozott, a Koronához csatolták vissza. A község lakossága 1837-ben 2223, 1877-ben 3775. — A lakosság főfoglalkozása szőlőművelés és gyümölcsstermesztés, a főváros közelsége folytán azonban az ipari munkásság száma is növekvőben van.⁴

A Csiki és Budai hegyek másik oldalán, Budaörstől északra, a Jánoshegy tövében fekszik Budakeszi. A község történetére vonatkozólag Eszterle Edith, A budakeszi német

⁴ Riedl F., i. m.

nyelvjárás hangtana⁵ című értekezésének bevezetése nyújt adatokat. Ezek szerint a falu mai neve Keszi Kaza vezér nevére vezethető vissza. A falu határában talált római korbeli tárgyak évezredes településre mutatnak. 1332—33-ban a községnek már saját plébániája volt, s 35 más plébániával együtt az óbudai főesperességhez tartozott. A középkorban a falu két részből, Felkesző- és Alkeszóből állott. A török hódoltság kezdetén (1559) 29 adóköteles házról történik említés. Az 1690-iki összeírásban már az elpusztult helységek sorában találjuk. A régi falu kiásott romjainak neve, Szipszár török települést tételez fel. A falu első telepesei Eszterle szerint olasz, francia katonák, akik Buda visszafoglalásánál vettek részt. Ezt a feltevést a faluban előforduló Deponte, Natto, Martin, Pinelli, Schrotti stb. nevek is támogatni látszanak. 1659-ben a község és környéke donatio mixta révén gróf Zichy István birtokába jut. A községnek német telepésekkel való benépesítése e család nevéhez fűződik, s legvalószínűbb dátuma 1698. A második telepítés minden valószínűség szerint 1719 körül történt, minthogy az 1720-as conscriptio már 55 telkes gazdáról tesz említést. Az 1759-es pestisnek csupán Budakeszin 536-an estek áldozatul. Az ily módon szenvedett veszteséget gróf Zichy Miklós a negyvenes években új telepítéssel igyekezett pótolni. A telepések származására vonatkozólag a budakeszi anyakönyvek: (Matr. 1700—1719) nyújtanak némi felvilágosítást, mivel az egyes nevek mellett az illető születési helyét is feltüntetik. Ezek szerint 22 család kimondottan sváb területről, többen Ausztriából, Bajor- és Csehországból és a Német birodalom különböző tartományaiból (Hessen, Schlesien stb.) vándoroltak be. Még későbbi települések azonban bajor-osztrák utánpótlást tételnek fel, s ezek nyelvjárása jutott uralomra a korábbi, de kisebbségben lévő sváb telepések nyelvjárása fölött. Az 1930. népszámlálás szerint a község lakosainak száma 6755 lélek. Az őstermelők száma itt is egyre jobban csökken az ipari munkásság és önálló iparosok számához viszonyítva.

A harmadik helység, Nagykovácsi Budakeszitől északnyugatra, a Szénáshegy alatt, az Ördögárok mellett terül el.

⁵ Eszterle E., i. m.

Lakóinak száma (1930) 2583. A község már a római korban is lakott terület volt. Erről tanúskodnak a helység határában talált római korbelti pénzek, edények és sírkövek. Az utóbbiakat a plébániatemplom falába építették be. A középkorban Felsőkovácsi és Kováchy néven fordul elő.⁶ 1457-ben Dománházi Miklós szerez itt részeket a Felsőkovácsi családtól. Nevét valószínűleg e családtól nyerte. 1490-ben Corvin Mátyás birtokában találjuk. Már 1499-ben Ráskay Balázs a helység földesura.⁷ A török hódoltság idején Budakeszi és Budaörs községekhez hasonlóan Nagykovácsi is elpusztult, noha az 1690-es összeírásban sem az elpusztult, sem a fennmaradt helységek között nem szerepel.⁸ Lakói a hagyomány és egykorú feljegyzések szerint a 17. század végén jöttek be Hessen és Württemberg vidékéről 36 kocsin. A templom 1715-ben épült.⁹ Az 1739-ben pusztított pestis Nagykovácsin 600 emberáldozatot követelt. A község földesurai sorrendben a következők voltak: 1754 Wattay és Sós család, majd gróf Teleki József (1838). Tőle gróf Teleki Julia, Tisza Lajosné örökölte. 1863-ban Tisza Lajos hasonló nevű fiára szállott, jelenleg gróf Tisza Kálmánnak van a község határában nagyobb birtoka.¹⁰

E helységek körét a Hárshegy és Hármashatárhegy tövében elterülő Pesthidegkút zárja be. Rövid történetét a következőkben adhatjuk meg. A község első említése 1255-re nyúlik vissza, amikor is IV. Béla király a margitszigeti apácáknak adja cserébe a Mecse nevű birtokért.¹¹ Ezután 1580-ig hallgatnak róla a följegyzések. Az 1580—81. török kincstári adólajstromok szerint a budai szandzsákhöz tartozott. Ekkor már csak mint pusztai birtok szerepel. Az 1690. kimutatásban Pesthidegkutat az elpusztult helyek között találjuk.¹² 1711-ben már 11 adóköteles házról történik említés. Lakói ekkor

⁶ Borovszky, Samu, Pest vm. monográfiája, I. k. 98. o.

⁷ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. ált. ismertetője és címtára III. k. 120. o.

⁸ Borovszky S. i. m. 99. o.

⁹ U. o. 98. o.

¹⁰ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára III. kötet 120. lap.

¹¹ Borovszky, Samu, i. m. 111. o.

¹² Pestm. III. k. 535. o.

már mind németek. A telepítésnek tehát itt is a 17. sz. utolsó és a 18. század első éveiben kellett lefolynia. Pestvm. monografiája a telepítés évül 1690-et jelöli meg.¹³ Ez az időpont kicsit korainak látszik. Az 1738—39-es kolerajárvány itt is úgyszólván megtizedelte a lakosságot. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. általános ismertetője és címtára szerint Hidegkúton a következő családoknak volt a történet folyamán birtokuk. 1770-ben a báró Péterffy és Nádasdy Tersztyánszky családoknak, 1848 előtt pedig a Steinbach, Szunyogh és Jankovich családokat találjuk itt.¹⁴ Végezetül még megemlítjük, hogy a községben az 1930. népszámlálás 6046 lelket mutat ki s a lakosság túlnyomó része őstermeléssel foglalkozik.

¹³ Borovszky, id. m. I. k. 266. o.

¹⁴ Pestvm. monogr. III. k. u. o.

A SZÓKÉPZÉSRŐL ÁLTALÁBAN. ALAPFOGALMAK.

Valamely nyelv szókészlete általában kétféle módon gyarapodhatik: 1. szóalkotás (Wortschöpfung) révén, amikor valamely új fogalom nyelvi megjelölésére egészen új, a nyelvben még elő nem fordult hangsoportot alkalmazunk, illetőleg előforduló hangsoportok újszerű összetételét (nyelvújítás). Pl. *Mundart, Fahrkarte*. Új szók keletkezésének ez az elsődleges (primär) formája.

2. A tulajdonképeni szóképzés (Wortbildung) már szekundär fejlődési fokot jelent. Ezzel magyarázhatjuk, hogy a nyelv ősállapotban inkább a szóalkotás eszközához nyúl, mikor új fogalmat akar megjelölni, ezzel szemben későbbi fejlődési fokon mindinkább a szóképzés kerül előtérbe. Ez a fejlődés oly intenzív, hogy manapság a szóalkotás már ritkaság számba megy.¹

Simplex. Gyökér. Szócsalád. Tő. Mielőtt a nyelvjárási szóképzés részletes taglalásába kezdenénk, nem mellőzhetjük néhány alapvető szóképzéstani fogalom említését sem. A szavak, pontosabban az önálló jelentéssel bíró szórészecskék legegyszerűbb fajtái az ú. n. *simplex*-ek (simplicia). A simplexek ismérve, hogy csak egyes hangokra bonthatók fel. Ilyenek például: *-bar, -haft, auf, ich*. Azokat a simplexeket, melyekben bizonyos hangelemek egyrészt a hangzásban, másrészt a jelentésben valamely szónak állandó (konstans) alapvető részét képezik, *gyökereknek* nevezzük. A szó gyökere tehát egyúttal a jelentés centruma is. Pl.:

poxx „backen“, *poxxowa* „Backofen“, *poxxerj* „Gebäck“,
aozpoxx „ausbacken“.

¹ Hofstaetter-Peters, Sachwörterbuch der Deutschkunde, Leipzig-Berlin 1950. Címzó: Wortbildung, Bojunga K.-tól.

Egyazon eredetű simplexek és összetételek *szócsaládot* alkotnak:

haoz „Haus“, *haoziɛn* „hausieren“, *haozhev* „Hausherr“,
haozhoux „haushoch“.

A nyelv ősállapotában a beszéd csak gyökérszavakból állott. Később az eredeti gyökérszavak összekapcsolásából új, szűkebb körű fogalmak keletkeztek. A második rész gyengülése, illetőleg hangsúlytalanná válása következtében egyes gyökérszavak nagy változásokon mentek keresztül, úgy, hogy felismerésük ma már áthidalhatatlan nehézségekbe ütközik. Ez a magyarázata annak, hogy mikor a szavak leggyorszerűbb alakjáról beszélünk, inkább a *szótő*, mint a *szógyökér* kifejezést használjuk. Ugyanabba a szócsaládba tartozó szavak tövét úgy kapjuk meg, hogy mindent, ami nem közös elem, eltávolítunk. Pl.:

k'indɔl „Kindlein“, *k'indiš* „kindisch“, *k'indhejt*
„Kindheit“, *krisk'indl* „Christkindlein“.

Ha a *szótő* jelentéssel bír, akkor *tőszónak* nevezzük. Néha az eredeti tőalak ablaut vagy umlaut következtében változást szenved. Ekkor *különtövekről* beszélünk (Sonderstämme). Bojunga a *különtő* fogalmát a következőképpen definiálja: „Ein Stamm erscheint wegen der vielfältigen Lautveränderungen, denen er ausgesetzt ist, in verschiedenen Gestaltungen, daher unterscheidet man die in den einzelnen Verwendungsarten des Wortes auftretenden besonderen Stammesgestalten als Sonderstämme von dem umfassenden Gegenwärtstamm“.² Pl.:

triŋg! „trink!“, *vz traung* „moslék“, *i hob trunŋv* „ich habe getrunken“, *különtövek: triŋg | traung | trunŋg.*

A *különtövek* összefoglalása révén jutunk a *főtőhöz*. (Hauptstamm). A példákban említett *különtövek* *főtöve: „tr-ŋg“*. A *különtövekről* és *főtövekről* még annyit, hogy míg a *különtöveket* a változó tőmagánhangzó jellemzi, a *főtő* egyedülálló és szilárd felépítésű. A tőnek nyelvtörténetileg elérhető jelentéssel bíró magja a *gyökér*. „Beschneidet man den Stamm bis auf die letzte sprachgeschichtlich erreichbare bedeutungshaltige Kerngruppe von Lauten, so kommt man

² Bojunga i. m.

auf die Wurzel“.³ A tő és gyökér különbözőségének szemléltetésére álljon itt a következő összehasonlítás:

tsūg „Zug“, *tsuxt* „Zucht“, *tsiēŋ* „ziehen“, *hevtsoug* „Herzog“

főtove idg.*duk-tőre vezethető vissza. A tő tehát az utolsó zörejhanggal (Geräuschlaut) zárul le. Ezzel szemben a *tsu-*, *tsuv-*, *tsiv-*, *tsou-*gyökök idg. *du-ra mutatnak.

A szerint, hogy egy szó egyetlenegy, vagy pedig több értelembíró tőszótaggal rendelkezik, megkülönböztetünk *egyszerű* (gyökér, tőszó) és *összetett szavakat*. „Sobald ein Wort zwei oder mehrere bedeutungstragende Stammsilben enthält, handelt es sich nicht mehr um ein einfaches Wort, sondern um eine Zusammensetzung.“⁴

Szótag. A nyelvtudomány háromféle szótagot ismer: *Sprech-* (beszélt), *Sprach-* (nyelvi) és *Schreibsilbe*-t (írott szótagot).

1. *Sprechsilbe* (Beszélt szótag) a szónak egyetlen lélegzetlökésre kiejtett része:

kov-tŋ „Garten“, *fēi-gl* „Vögel“, *krin-dliŋ* „gründlich“.

2. *Sprachsilbe* (Nyelvi szótag) a szónak nyelvi, nyelvtani alkatrészek szerint való felboncolásából keletkezik:

fēig-e'l „Vögel“, *ū-pēid-ig* „unbändig“.

Megkülönböztetünk fő és mellékszótagot. A főszótag a főhangsúly hordozója, s rendszerint az értelemmel, jelentéssel bíró elemet képviseli. A mellékszótag kétféle lehet: a) *képző*, b) *rag* (igejel). A képző és rag (igejel) között az a lényegbevágó különbség, hogy míg a képző valamely tőhöz járulva új szót alkot, addig a rag (igejel) a szavaknak csak mondatbeli szerepét változtatja meg. Ha a rag a tövet megelőzi, *präfixum*nak, ha utána következik, *suffixum*nak szokás nevezni. *Wundt* fő és mellékszótag helyett a szavak alap- és vonatkoztató elemeiről beszél (Grundelemente-Beziehungselemente), „Grundelemente nennen wir diejenigen Lautbestandteile, die für den innerhalb einer bestimmten Wortgruppe konstant bleibenden Begriff charakteristisch sind, während die Beziehungselemente solche Be-

³ Bojunga i. m.

⁴ Bojunga i. m.

standteile umfassen, durch die jener Begriff irgendwie modifiziert und dadurch zugleich zu anderen in die Rede eingehenden Worten in Beziehung gebracht wird.“⁵

3. Az írott szótag (Schreibsilbe) terjedelmét a helyesírás törvényei szabják meg. Ezeket a helyesírásdatta irányelveket szigorúan be kell tartanunk az egyes szavak sorvégi elválasztásánál.

A teljesség kedvéért megemlítjük még, hogy ezen beosztáson kívül különbséget szoktunk tenni *nyílt* és *zárt szótag* között. Nyíltnek nevezzük a szótagot, ha magánhangzóra, zártnak, ha mássalhangzóra végződik. Pl.:

ou-rov „Ofen“ nyílt, *tswan-tsig* zárt szótag.

Szóképzés. A szóképzés legősibb formája: töreduplikáció. Új szavak képzésének két alapvető fajtája: a *belső* és *külső szóképzés*. Ez az elnevezés nem mondható a legszerencsésebbnek főként azért, mert nem jelent éles határvonalat: igen nagy számban fordulnak elő ugyanis olyan képzések, amikor képző járul az alapszóhoz (külső szóképzés!), viszont a tőhangzó is változást szenved (belső szóképzés!). Pl.:

klōz „Glas“, *klāzlj* „Gläslein“, *houx* „hoch“, *ti hēixn* „die Höhe“.

Bojunga érzi is ezt az ellenmondást s belső szóképzés helyett inkább az *Umgestaltung* szót használja.⁶ Szerinte a szóképzés két alakja: 1. „Umgestaltung schon bestehenden Sprachguts“⁷ és 2. „Zusammensetzung aus bereits vorhandenen Bestandteilen“.⁸ *Wollmann* úgy oldja meg ezt a nehézséget, hogy belső szóképzésen kizárólag azt érti, amikor a tőhangzó megváltozás már új szót eredményez. Pl.: (*pind / pund*).⁹ Mások: pl. *Wilmanns*,¹⁰ *H. Paul*,¹¹ *Kluge*¹² a belső szóképzést teljesen elhagyják s csak *Zusammensetzung* és *Ableitung*-ról szólnak. Szerény véleményünk szerint gyakorlati

⁵ Wundt, Wilhelm, *Völkerpsychologie*, I. Bd. Die Sprache, 584. l.

⁶ ⁷ ⁸ Bojunga i. m.

⁹ Wollmann, Franz, *Deutsche Sprachkunde*, Wien 1936², 128. l.

¹⁰ Wilmanns, W., *Deutsche Grammatik*, Strassburg 1899².

¹¹ Paul, Hermann, *Deutsche Grammatik*, Bank V., Halle 1920.

¹² Kluge, Friedrich, *Abriss der deutschen Wortbildungslehre*, Halle

szempontból a legcélszerűbb — bár tudományos rendszerezés tekintetében kifogás alá eshetik — a Wollmann-féle distinkció, mikor tehát belső szóképzésen csak a tőhangzó-változás alapján álló szóképzési módot értjük.

A szóképzésnek az a legegyszerűbb formája, mikor valamely hangcsoport (tő) megismétlésével alkotunk új szót (*reduplikáció*). Ilyen például a *kukuk* szó. Tág tere nyílik a reduplikációs szóképzésnek a gyermekek nyelvében:

pípi „das Huhn“, *dáda* „verés“, *tsítsi* „Katz“, *waórvao* „Hund“ s. i. t.

NYELVJÁRÁSUNK SZÓKÉSZLETE. A PUSZTA TŐ.

Minthogy egy szóképzéssel foglalkozó dolgozat természetesen nem lehet egyúttal nyelvjárási szótár is, viszont nyjnk. gyöker- és szókészletének ismerete nélkül a felhozott példák átértése talán nehezebbé válnék, szeretnők ezt a fejezetet — amely ugyan nem tartozik a szorosabb értelemben vett szóképzéshez — a puszta tő használatáról előrebocsátani.

Nyjnk. fontosabb szavai puszta tőalakban mint következő szófajták jelennek meg.¹³

A) Főnevek (Substantiva).

a) érzéki (konkrét főnevek):

1. Személyek:

māu „Mann“, *frao* „Frau“, *tant* „Tante“, *sū* „Sohn“, *touxte* „Tochter“, *kηεxt* „Knecht“, *ē'il* „Großvater“, *ā'l* „Großmutter“ sat.

2. Állatok:

rovs „Roß“, *k^cūv* „Kuh“, *lambūi* „Lamm“, *fuks* „Fuchs“, *kāz* „Geiß“, *fougl* „Vogel“, *šmoim* „Schwalbe“, *fiš* „Fisch“, *rots* „Ratte“ sat.

3. Növények:

pām „Baum“, *krōz* „Gras“, *pušn* „Blume“, *plēvmüt* „Blüte“, *trād* „Getreide“, *k^cevšn* „Kirsche“, *pfevšv* „Pfir-sich“, *mēipe* „Weintrauben“ sat.

4. Dolgok:

tie „Türe“, *haoz* „Haus“, *tox* „Dach“, *ōuvv* „Ofen“,

¹³ Schudt, H., Wortbildungslehre der Mundart von Wetterfeld, 8

pā „Bein“, *tiš* „Tisch“, *stūi* „Stuhl“, *k^costŋ* „Kasten“,
fēinstə „Fenster“ sat.

5. Anyagok:

soits „Salz“, *stā* „Stein“, *kuid* „Gold“, *moŋ* „Wasser“,
ēiz „Eis“, *tāumpf* „Dampf“, *ēizŋ* „Eisen“, sat.

b) elvont (absztrakt) főnevek:

csaknem valamennyit képzés által nyerjük.

B) Melléknévek (Adjektiva).

a) Tulajdonságot jelölők:

krōuz „groß“, *klā* „klein“, *šēi* „schön“, *šix* „häßlich“,
juŋ „jung“, *oid* „alt“, *k^coid* „kalt“, *moŋm* „warm“ s. i. t.

b) Helyet és időt jelölők: (többnyire származékszavak)

foerig „vorig“, *hizig* „hiesig“, s. i. t.

C) Névmások (Pronomina).

a) Személyes névmások:

i „ich“, *tū* „du“, *eŋ* „er“, *si* „sie“, *əz* „es“,
miv „wir“, *ēiz* „ihr“, *sēi* „sie“.

1. hangsúlyosak:

miv „mir“, *tiv* „dir“, *miv* „wir“, *ēv* „er“ sat.

2. hangsúlytalanok:

mə „mir“, *tə* „dir“, *mə* „wir“, *v* „er“ s. i. t.

b) Birtokos névmások:

mēi „mein“, *tēi* „dein“, *sēi* „sein“, *iŋv* „ihr“,
unzə „unser“, *ēiŋgə* „euer“, *ēvŋv* „ihr“.

c) Kérdő-határozatlan névmások:

1. csak kérdők:

vəv „wer“, *vōiūv* „welcher“.

2. csak határozatlanok:

olv „all“, *jēidv* „jeder“, *k^cānv* „keiner“.

3. vegyesek:

vōz „was“.

d) határozottan számláló és határozatlanul számláló névmások:

1. hangsúlyosak:

ānv „einer“, *āni* „eine“, *tswā* „zwei“, *trēi* „drei“ sat.

2. hangsúlytalanok:

v, *vn* „ein“.

D) Határozószók (Adverbia).

a) Helyhatározószók:

tō „da“, *tuwt* „dort“, *qum* „oben“, *untŋ* „unten“, *traost* „draußen“.

b) Időhatározók.

īwls „jetzt“, *nox* „nach“, *tāun* „dann“, *spēide* „später“ sat.

c) Módhatózószók:

wīw „wie“, *sōu* „so“ sat.

d) Viszonyszók (Praepositiones), melyek szintén ide sorolhatók:

1. Helyhatározó viszonyozók:

in „in“, *aof* „auf“, *vn* „an“, *pv* „bei“, *tūex* „durch“, *quwv* „über“, *undv* „unter“, *tsv* „zu“.

2. Időhatározó viszonyozók:

sīde „seit“, *nox* „nach“.

3. Az együttlét és elválás viszonyozói:

mit „mit“, *uni* „ohne“.

E) Kötőszók (Conjunctiones).

a) Mellérendelő:

und „und“, *ā* „auch“, *ōwv* „aber“, *toux* „doch“, sat.

b) Alárendelő:

twwēō „daweil“, *wāun* „wann“, *wvvn* „wenn“, *wēō* „weil“.

F) Igék (Verba).

Az erős igék csaknem kivétel nélkül primárek, vagyis képzés nélküli puszta tövek, ezzel szemben a gyöngé igéket többnyire képzés által nyerjük.

Az igéknél jelentésük alapján a következő csoportokat

kell megkülönböztetnünk, s fontos megjegyeznünk, hogy ezek az osztályok a szóképzésben is szerepet játszanak.

a) Duratív és punktuális igék:^{13a}

1. Duratív majdnem minden egyszerű ige:
šlofe „schlafen“, *kšpīen* „spüren“, *ēizn* „essen“, *mošn* „waschen“, *lafē* „laufen“, *lēizn* „lesen“, *šreim* „schreiben“ s. i. t.
2. Punktuális (pillanatnyi) a legtöbb igekötős ige s a következő egyszerű igék:
prejn „brennen“, *fien* „führen“, *k^cumē* „kommen“, *kriēn* „kriegen“, *trēife* „treffen“ s. i. t.

b) Abszolút és relatív igék.¹⁴

Ez a felosztás mélyebbreható, mint a szokásos „tranzitív“ és „intranszítív“.

1. Abszolút igék:

pleim „bleiben“, *foin* „fallen“, *kē* „gehen“, *loxē* „lachen“ sat.

2. Relatív igék:

heingē „hängen“, *klaom* „glauben“, *hōfe* „helfen“, *fauŋē* „fangen“, *lōzn* „lassen“, *paōn* „bauen“ etc.

3. Abszolút és relatív a szerint, hogy milyen értelemben használatos:

vz huits prejnd „das Holz brennt“,
i prejn huits „ich brenne Holz“.

Igen sok abszolút jelentésű ige relatívvá válik igekötővel való összetétel következtében:

trēin „treten“ — *pi-trēin* „betreten“.

c) Személyes és személytelen igék.

1. Személyesek: „Persönliche Verba sind solche Verba, die ebensowohl in persönlichen wie in unpersönlichen Kon-

^{13a} Schudt i. m. 10 l.

¹⁴ Behaghel, O., Deutsche Syntax, II. Bd. 115 ff.

struktionen auftreten können, bei denen weder in der Bedeutung noch in der Art der Ergänzung zwischen der persönlichen und der unpersönlichen Form des Erscheinens ein Unterschied besteht“:¹⁵

ti sunv šēid „die Sonne scheint“? *vz šēid* „es scheint“.

2. Személytelenek: „Unpersönliche Verba sind solche, die nicht ebensowohl in persönlichen wie in unpersönlichen Konstruktion auftreten können, die vielmehr: entweder häufiger oder ausschließlich in unpersönlichen Konstruktionen auftreten“:¹⁶

vz rēiŋkt „es regnet“, *vz šneipt* „es schneit“ *vz kfrīvd* „es friert“ sat.

d) Nem visszaható és visszaható igék:

1. Nem visszahatók:

taovn „dauern“, *k^cafe* „kaufen“ s. i. t.

2. Visszahatók:

si ievn „sich irren“, *si tumün* „sich beeilen“ sat.

e) Nyugalmi helyzetet és irányt jelentő igék:

1. Nyugalmi helyzetet jelentő igék:

liŋ „liegen“, *stē* „stehen“ s. i. t.

2. Irányt jelentő igék:

lafe „laufen“, *reivv* „rennen“, *stōün* „stellen“.

G) Indulatszók (Interiectiones).

„Die Interjektionen sind nicht Wörter, sondern Sätze“:¹⁷
 Ez a meghatározás azonban csak a jelentésre vonatkozólag helytálló, alak szempontjából nem. Az indulatszók csak alakilag szavak, jelentésük után azonban mondatok.

Az indulatszavakat a következő osztályokba sorolhatjuk:

a) Érzelemből folyóak:

1. Tisztán benső érzelemből:

öröm: *juxxē*.

2. Külső inger által okozott érzelemből:

¹⁵ ¹⁶ Behaghel, i. m. 122 l.

¹⁷ Behaghel, o., Deutsche Syntax, Heidelberg, 1925. §. 615a.

fájdalom: *ō, au, ff, juj* (a magyarból), *uj*.
 csodálkozás: *v hā*.
 ellentmondás: *oxō*.
 bosszúság: *na, nv*.
 türelmetlenség: *nv*.
 szégyenérzet, csömör: *pfui*.

b) Hangutánzóok:

1. A szervetlen külvilág hangjainak utánzására:
platš, púm, puff.
2. A szerves természet hangjainak utánzására (állati hangok pl.):
miaū, mē, iā, waówaó, sat.

c) Parancsolók:

Amit az egyszerű, nyelvjárást beszélő ember társával el akar végeztetni, azt parancsoló móddal fejezi ki, állatokkal szemben indulatszókat használ:

1. Kocsis indulatszók:

ō-ī „megállni“ (lovak), *djiv* „elindulni“ (a magyar „gyi“), *hōud* „jobbra“, *hiv* „balra“.

2. Hívó szócskák:

szárnyasok: *pípíp* (tyúkok, csibék), *lilililí* (kis kacsák), *múrivuri* (kis libák).

3. Hessegető szócskák:

kšūū (madarak, tyúkok).

BELSŐ SZÓKÉPZÉS (UMGESTALTUNG). ÁTMENET.

A szóképzésnek azt a módját, amikor a tő belső elváltozása (ablaut, umlaut: Umgestaltung) új szó keletkezésének alapja, belső szóképzésnek nevezzük: Például:

ez paund „das Band“, *i pind* „ich binde“,
rejt̃ „Reiter“, *rit̃* „Ritter“.

Az igékből képzett névszók (nomina actionis) nagy többsége tartozik ebbe az osztályba.

Lássuk ezeket ablautsorok és alaptő szerinti csoportosításban:

I. ablautsor:

t̃ fleis „der Fleiß“:

angsz. flitan, ófn. vli3 präsens igetövből.¹⁸

t̃ šreĭ „der Schrei“:

ófn. scrian, kfn. schriēn ige präsens-tövből.

t̃ šĕl „der Schein“:

gót skeinan, ófn. skīnan, kfn. schīnen ige präsens-tövből.

t̃ štreĭd „der Streit“:

ófn. strītan, kfn. strīten, ige präsens-tövből.

t̃ leib „der Leib“:

gót bi-leiban, ófn. (be-)liban, kfn. (be-)liben ige präsens-tövből.

t̃ krif „der Griff“:

gót greipan, ófn. grīfan, kfn. grīfen ige präteritum-tövből.

¹⁸ Megjegyzés: Az etimológiákat a Kluge—Götze, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin und Leipzig, 1934. című szótárból vettük át.

- tø plz* „der Biß“:
 gót beitan, ófn. bizzan, kfn. bizen ige präteritum-
 tövéböl.
- tø ris* „der Riß“:
 germ. ridan, ófn. rīzan, kfn. rīzen präteritumtövéböl.
- tø štrix* „der Strich“:
 ófn. streihhôn, kfn. streichen präteritumtövéböl.

II. ablautsor:

- tø tsüg* „der Zug“:
 gót tiuhan, ófn. ziohan, kfn. ziehen ige präteritum-
 plurális tövéböl.
- tø süz* „der Schuß“:
 gót skiutan, ófn. sciozzan, kfn. schiezen ige prät. plur.
 tövéböl.
- tø šlus* „der Schluß“:
 ófn. sliozan, kfn. sliezen ige prät. plur. tövéböl.
- tø flus* „der Fluß“:
 germ. fleut, ófn. fliozan, kfn. vliezen ige prät. plur. tö-
 véböl.
- tø fetrus* „der Verdruß“:
 gót (us)riutan, ófn. irdriozan, kfn. verdriezen ige prät.
 plur. tövéböl.
- tø flüg* „der Flug“:
 gót fleug, ófn. fliogan, kfn. fliegen ige prät. plur. tö-
 véböl.
- tø ki-nuz* „der Genuß“:
 gót. niutan, ófn. (gi)niozan ige prät. plur. tövéböl.
- tø k-rūx* „der Geruch“:
 ófn. riohan, kfn. riechen

III. ablautsor:

- tø pãund* „das Band“:
 gót bindan, ófn. bintan, kfn. binden ige prät. sing. tö-
 véböl.
- tø pund* „der Bund“:

u. a. ige prät. plur. tövéböl.

te wuēf „der Wurf“:

gót wairpan, ófn. wer(p)fan, kfn. werfen ige prät. plur. tövéböl.

te spruη „der Sprung“:

ófn. spingan, kfn. springen ige prät. plur. tövéböl.

ez traun „das Spülicht“:

gót drinkan, ófn. trinkan, kfn. trinken ige prät. sing. tövéböl.

te trunη „der Trunk“:

u. a. ige prät. plur. tövéböl.

te táumf „der Dampf“:

kfn. dimpfen ige prät. sing. tövéböl.

te krâumpf „der Krampf“:

ófn. krimphan, kfn. krimpfen ige prät. sing. tövéböl.

te šrouηg „der Schwung“:

gót swiggan, ófn. swingan, kfn. swingen ige prät. plur. tövéböl.

te sin „der Sinn“:

gót sinnan ige praesenstövéböl.

IV—V. ablautsor.

te šprux „der Spruch“:

ófn. sprehan, kfn. sprechen ige multidejű participium tövéböl.

te štix „der Stich“:

ófn. stehhan, kfn. stechen eredetileg az i-sorba tartozott ige part. tövéböl.

te wēig „der Weg“:

gót gawigan, ófn. wegán, kfn. wegen ige praesenstövéböl.

ez mōz „das Maß“:

gót mitan, ófn. mezzan, kfn. mezzen ige prät. sing. tövéböl.

te sits „der Sitz“:

gót sitan, ófn. sizzan, kfn. sitzen ige praesenstövéböl.

VI. ablautsor.

- tæ slög* „der Schlag“:
 gót slahan, ófn. slahan, kfn. slahen ige präsensstövéből.
tæ rouks „der Wuchs“:
 ófn. wahan, kfn. wahren ige präteritumtövéből.

Reduplikáló igék.

- tæ foī* „der Fall“:
 ófn. fallan, kfn. fallen ige präsensstövéből.
tæ káuŋ „der Gang“:
 gót gaggan ige präsensstövéből.
ti k-woīd „die Gewalt“:
 gót waldan, ófn. waltan, kfn. walten ige präsensstövéből.
tæ rōd „der Rat“:
 gót ga-rēdan, ófn. raten, kfn. raten „ „
tæ slōf „der Schalaf“:
 gót slēpan, ófn. slaffan, kfn. slafen „ „
tæ laof „der Lauf“:
 got us-hlaupan, ófn. loufan, kfn. loufen „ „
tæ stous „der Stoß“:
 gót stautan, ófn. stozan, kfn. stozen „ „

A tőhangzó megváltozását (ablaut, umlaut: Umgestaltung) különféle okok idézhetik elő. Ezek közül főleg a hangsúly és a mellékszótágok szonáns elemének a tőmagánhangzóra gyakorolt hatása bír elsőrendű fontossággal. Minthogy mindkettő egyúttal a belső szóképzés előfeltételének megteremtője, szükségesnek tartjuk nagy vonásokban való bemutatásukat.

1. *Hangsúly*: A nyelvtudomány kétféle hangsúlyt különböztet meg: úgy mint dinamikus és zenei hangsúlyt. A dinamikus hangsúly lényege valamely szótagnak erőteljes kiemelése, nyomatékos kiejtése. Az erőteljes kihangsúlyozás természetes következményeként a kevésbé hangsúlyos vagy hangsúlytalan szótágok elmosódnak, eredeti hangszínezetük eltompul. Ezzel magyarázzuk, hogy az ófn. szavak mellékszótágaiban szereplő színes a, o, u, i vokálisok már a

kfn.-ben a színtelen e-nek adták át a helyüket. Pl.: *ubil-ból übel, fadar-ból Vater* sat. lesz. — A zenei hangsúly a szótagok hangszínezetének és hangmagasságának különbözőségén alapszik, s feladata az egyes szavakhoz fűződő érzelmi momentumok (helyeslés, rosszalás, nyereség, kérdés, csodálkozás stb.) kifejezése. Pl. mennyire másként ejtjük ki ugyanazt a *küed* szót, ha beleegyezőnk valamibe: *küed* (nem bánom!), s mennyire másként, ha például valakinek a beleegyezését akarjuk kérni valamihez: *küed?! (rendben van?)*. A zenei hangsúlyt tartják igen sokan a kvalitatív ablaut indítóokának.

2. A tőhangzóváltozásnak másik formája, mikor a mellékszótag szonáns eleme hat az első szótagra, annak vokálisát részben vagy egészben megváltoztatja. Ezt a jelenséget nevezzük *umlaut*-nak. A változás oka: a tőhangzó hasonul a mellékszótag magánhangzójához. Aszerint, hogy milyen vokális okozza az umlaut-ot, megkülönböztetünk i-, a-, u-umlaut-ot.

A belső szóképzéshez sorolhatjuk a szóképzésnek azt a módját is, mikor a nyelv valamely szót eredeti szófajosztályából kiemel, s azt minden hangtani változtatás nélkül, mondattani átvitelrel a szófajta más osztályában sorolja be. A szóképzés alapja itt az a belső folyamat, melynek révén a szó új jelentéstartalmat vesz fel. Pl.: *sēŋ* ige, de főnévvé lesz, mihelyt a névelő járul hozzá: *ez sēŋ* „das Sehen“. Ezen a ponton érintkezik a mondattan a szóképzéssel.

A) Főnév.

A főnévképzés megszokásosabb módja a határozott vagy határozatlan névelőnek más szófajhoz való csatolása.¹⁹

a) Melléknévből főnév.

ez ēimi „die Ebene“, *ez šēinī* „das Schöne“, *ez tumi* „das Dumme“ s. í. t.

¹⁹ Schudt i. m. 15 ll.

Ezek a képzések elvont főneveket pótolnak:

Például:

tumhēid = *vz tumi*.

vz tumi kfoidmæ in eem nād „die Dummheit v. seine Dummheit gefällt mir in ihm nicht“.

b) Igéből főnév.

A főnévi igenévből semleges absztraktum lesz. Ez a képzésmód főként a duratív igéknél produktív:

az lafæ „das Laufen“, *vz kē* „das Gehen“, *vz faolēintsæ* „das Faulenzen“,

vz fævn „das Fahren“, *vz šlofæ* „das Schlafen“, *vz mæn* „das Mähen“,

vz ēizn „das Essen“, *vz triŋgæ* „das Trinken“ s. í. t.

C) Indulatszóból főnév.

Kiváltképen a hangutánzó indulatszók jöhetnek itt tekintetbe, s a hang viselőjének megjelölésére szolgálnak főleg a gyermeknyelvben:

ti kljuk „die Henne“, *ti kljani lili und rouri* „Entelein und Gänselein“, *tæ waorao* „der Hund“, *ti mū* „die Kuh“, *vz pipi* „das Kücklein“, *tæ kukuk* „der Kuckuck“ s. í. t.

Tautologikus összetételek, melyeknek csak az első része hangutánzó:

tæ kokl-hāū „der Hahn“, *vz mū-metsi* „das Kalb“.

B) Melléknév.

Egy szónak adjektíválása többnyire a szórendből folyik:

a) Főnévből melléknév.

pauŋkrōd „bankrotte“, *evšt* „erst“, *fojš* „falsch“,

šuid „schuld“ Pl.: *tu pist šuid* „du bist schuld daran“.

b) Név másból melléknév.

ez meḡini, ez teḡini, ez seḡini „das Meinige, Deinige, Seinige“ s. í. t.

c) Viszonyszóból melléknév.

tsue „zu“-ból *v tsūveni tīe* „eine zuene Tür“. Talán az *ouffani tīe* „offene Tür“ analogiájára.

d) Igéből melléknév.

Miként a főnévi igenévből főnév, úgy lesz a melléknévi igenévből igen gyakran melléknév. Nyjnk.-ban mind jelenidejű, mind a múltidejű melléknévi igenév előfordul. 1. A jelen melléknévi igenév azonban csak kisszámú, leginkább duratív jellegű igéknél szerepel:

te ligadi, te steradi pām „der liegende, stehende Baum“.

2. Ezzel szemben a múltidejű melléknévi igenév sokkal elterjedtebb:

tárgyas: *ez poḡani proud* „das gebackene Brot“.

ez ksōxti fleiš „das geselchte Fleisch“.

fekwēits k'ind „verwöhntes Kind“ s. í. t.

tárgyatlan és visszaható: *ōwēkfoini ēipfūi* „abgefallene Apfel, *psō^ufēnē meḡintš* „einer, der sich besoffen hat“.

sat.

C) Határozószó.

a) Főnévből határozószó.

mōvēḡ „morgen“, *maūdōg* „Montag“, *tinstog* „Dienstag“, *mitwox* „Mittwoch“, *tunvstog* „Donnerstag“, *freīdog* „Freitag“, *saumstog* „Samstag“, *sundog* „Sonntag“ = am Montag, am Dienstag s. í. t.

olwēqō („aller Weile“) „immer“ s. a. t.

b) Melléknévből határozószó.

Genitivusok:

links „links“, *reḡts* „rechts“, *wēḡnikstns* „wenigstens“, *mindestns* „mindestens“, *hekstns* „höchstens“ s. í. t.

Határozószók felsőfokban:

em pēistŋ „am besten“, *em šejinstŋ* „am schönsten,
em šivxestŋ „am häßlichsten“ *em kleenstŋ* „am kleinsten“ sat.

c) Igéből határozószó.

I. Megjegyzés. Az igék multidejű melléknévi igenevéből nyjk. egészen különleges határozószókat képez, amelyek feltűnő formában egy személy vagy tárgy állapotára vonatkoznak. A határozószóképzésnek ez a módja -*e* képzővel (raggal) történik, amely talán erős nominativus maradványa:

kšlōŋ, kšlōŋe „geschlagen, in geschlagenem Zustand“,
kflouŋ, kflouŋene „geflogen“, *kreind* „gerannt“ sat.

II. Megjegyzés. Valószínűleg jelen melléknévi igenevéből vannak képezve: *štērəde* „stehen“, *liğəde* „liegend“, *hupfəde* „hupfend“, s. í. t.

A SZÓÖSSZETÉTEL.

Ha két vagy több szó egyetlen főhangsúly alatt egységgé forr össze, s ez az új egység az összetételt alkotó szavaktól eltérő (izolált) jelentést vesz fel, összetétel, összetett szó keletkezik. Ezen az alapon a nyelv már kezdettől fogva alkotott új szavakat a már meglevőkkel, s az analógia gondoskodott azután ilyen képzésmód továbbterjedéséről. Az összetételek, összetett szók fejlődéséről *Paul Hermann* a következőket mondja: „Die Zusammensetzung hat sich aus der syntaktischen Verbindung mehrerer Wörter entwickelt. Dies ist nicht so zu verstehen, daß jedes einzelne Wort, das wir als eine Zusammensetzung betrachten, so entstanden wäre, vielmehr, nachdem eine Anzahl syntaktischer Verbindungen zu einer Worteinheit verschmolzen waren, wirkten dieselben als Zusammensetzungen, nicht mehr als syntaktische Verbindungen, analogisch weiter“.²⁰ — „Die Ursache, durch welche eine syntaktische Verbindung zu einer Zusammensetzung wird, ist darin zu suchen, daß sie ihren Elementen gegenüber in irgend welcher Art isoliert wird.“²¹ Ez az indokolás a legtöbb esetben jelentésdifferenciálódással kezdődik.

Felosztás. Az összetételeket, a szerint, hogy mit veszünk a felosztás alapjául, többféleképen lehet osztályozni. *Wundt* a történeti fejlődést veszi alapul, s az összetételeket a mondatához, mint logikai egységhez való viszonyuk alapján osztályozza. Megkülönböztet analitikus és szintetikus összetételeket: „Analytisch entsteht ein zusammengesetztes Wort indem es als syntaktisches Gefüge aus dem Ganzen eines Satzes sich aussondert. Synthetisch bildet es sich, indem seine Bestandteile eine festere Verbindung miteinander eingehen und dadurch von den übrigen Wörtern des Satzes als ein neues Wortganzes sich scheiden.“²² *Bojunga* szintén a törté-

²⁰ ²¹ Paul, Hermann, i. m.

neti fejlődés alapján áll, de tekintettel van az összetétel tagjai között fennálló kapcsolat milyenségére is. Szerinte az összetétel három alakja: 1. Zusammenfügung, 2. Zusammenrückung és 3. Zusammenbildung, s ezeket a következőképen definiálja: 1. „die Zusammenfügung ist... die älteste Art der Zusammensetzungen, die sich bereits ausgebildet hatte, ehe sich die Beugung — die ja letzten Endes selbst eine Zusammensetzung ist — durchgesetzt hatte, die Zusammensetzung also, bei der das Bestimmungsglied ein Wortstamm ist, einerlei welcher Wortart“.²³ 2. „Jünger ist die Zusammenrückung, bei der das Bestimmungsglied eine Beugungs- oder Mehrzahlbildung zeigt.“ 2. „Die Zusammenbildung besteht nicht aus der Summe ihrer Teile, sondern bildet aus einer Wortgruppe nach dem Vorbild bereits bestehender Zusammensetzungen ein ganz neues Wort“.²⁴ *Vilmar* Grimm nyomán „valódi“ és „nem valódi“ összetételről beszél²⁵ (eigentliche, uneigentliche Zusammensetzung). A valódi összetételek főismertetőjele, hogy az első tag rendszerint puszta tőalakban szerepel. *Paul* és *Wollmann* a felosztás alapjául az összetételek elemeit veszik.²⁶ Jelen dolgozat is ezt a felosztást követi.

Eszerint megkülönböztetünk I. névszói (nominális) és II. verbális (igei) összetételeket.

I. Névszói (nominális) összetétel.

A nominális összetételeknek — a tagoknak egymáshoz való viszonya és az egésznek a tagokhoz való viszonya alapján — három fajtáját különböztethetjük meg: a) kopulatív-mellérendelt (dvandva), b) meghatározó-alárendelt és c) bahuvrihi-összetételeket.

Kopulatív összetétel (dvandva).

Alig több az egymás mellé illesztésnél. A két tag addíciós viszonyban áll egymással. Az összetétel két tagja közé „és“ kötőszó gondolható.

²² Wundt, Wilhelm, *Völkerpsychologie*, I. Bd., Die Sprache, 645 l.

²³ ²⁴ Bojunga i. m.

²⁵ Vilmar, *Deutsche Grammatik, Wortbildungslehre* 34 l.

²⁶ Paul, H., i. m. 70 l. Wollmann, i. m. 150 l.

1. Főnévi kopulatív összetétel:

pute-proud „Butterbrot“, *kris- k^cindl* „Christkind“ s. i. t.

2. Melléknévi:

nos k^coid „naßkalt“, *taob-štum* „taubstumm“,

švoets-und-veiz „schwarz und weiß“ s. i. t.

3. Számnévi:

trejtsejini „dreizehn“, *tsvā und tsmantsig* „zweiundzwanzig“, *taoznd-nei-hundəd-oxt-and-drejsig* „1938“.

Meghatározó-alárendelt összetételek.

A meghatározó összetételeknél az első tag meghatározza a másodikat.

A) Főnév, mint első tag.

A főnév, mint az összetétel első tagja vagy pusztán főnévben szerepel, vagy raggal van ellátva. Az első esetben „valódi“, a másodikban „nem valódi“ összetételről szólnunk.

Valódi összetételek:

tōglāū „tagelohn“, *mō-špeiz* „Mehlspeise“ sat.

Nem valódi összetételek:

a) Az első tag genitivus. A genitivus, amely mint önálló eset teljesen eltűnt a nyjnk.-ből mint a névszói összetételek első tagja elvétele szerepel még, mindenesetre sokkal ritkábban, mint az úfn. irodalmi nyelvben.

hāundvevks-puvš „Handwerksbursche“, *kipúvts-tōg*

„Geburstag“, *nāuməs-tōg* „Namenstag“ sat.

Régi umlautgenitivus található a következő szóban:

kejtnts-plēvmüi „Gänseblume“.

b) Dativust nyjnk. összetételeinek első tagjában nem sikerült találnunk.

c) Accusativusoknak kell tartanunk a következő összetételek első tagját:

vz huitš-fien „das Holzfahren“, *vz hejmoxxe* „das Heumachen“, minthogy a második tag tárgyias ige.

* * *

*

Megjegyzés. Ha az összetételek tagjait egymáshoz való jelentésviszonyuk szerint vizsgáljuk, a következő megállapításokra jutunk: néha a két tag között logikai kapcsolatot,

viszonyt állapíthatunk meg, máskor azonban ez a logikai vonatkozás hiányzik.²⁷

a) A két tag között semmiféle logikai viszony nem áll fenn. Az első tag lehet:

1. Személy vagy élőlény:

k^cuv-hivde „Kuhhüter“, *rind-fleiš* „Rindfleisch“.

2. Dolog, anyag:

amelyből a második tag készült:

kuid-riŋ „Goldring“, *kumi-pōliŋ* „Gummiball“, *strou-huəd* „Strohhut“.

Az első tag az alkotó anyagnak csak része:

pien-pām „Birnbäum“, *opfüⁱ-pām* „Apfelbaum“, *mō-speiz* „Mehlspeise“, *nus-tuətŋ* „Nußtorte“ sat.

Az első tag meghatározza a második rendeltetését:

piv-flošŋ „Bierfalsche“, *hej-kōwüⁱ* „Heugabel“, *k^cafē-lēifüⁱ* „Kaffeelöffel“, sat.

Az első tag ellen használjuk a másodikat:

ōurov-šiem „Ofenschirm“, *hūestŋ-tsukv* „Hustenzucker“.

Jelenti az anyagot, mellyel a második tag foglalkozik;

huiš-moxv „Holzmacher“, *kuid-šmid* „Goldschmied“, *stā-kloupfv* „Steinklopper“.

3. Az első tag megjelöli azt a helyet, ahol a második található, vagy rendeltetését teljesíti:

föd-plēmüⁱ „Feldblume“, *k^coupf-pūistv* „Kopfkissen“, *k^coupf-šmevtsŋ* „Kopfschmerzen“, *tsāund-wē* „Zahnweh“, *wāund-ūv* „Wanduhr“, *hojz-tivxəl* „Halstuch“.

4. Az első tag meghatározza azt az időt, amelyben a második szerepel, vagy amikor a rendeltetését teljesíti:

sumv-āūtsūg „Sommeranzug“, *ōmt-sunv* „Abendsonne“, *windv-kwāund* „Wintergewand“, *noxt-heiməd* „Nacht-hemd“.

b) A két tag által meghatározott képzetek hasonlók:

štaob-rēiŋ „Staubregen“, *štaob-tsukv* „Staubzucker“, sat.

c) A két tag logikai viszonyban áll egymással:

1. Az első tag valamely nemhez tartozó fajtát határoz meg:

rind-fiχ „Rindvieh“, *rē-pouk* „Rehbock“.

²⁷ Schudt, i. m. 47 ll.

2. A két tag synonim s az összetétel egy-egy jelentésében elhomályosult szó megvilágítására szolgál:

maoi-ēizl „Maulesel“, *maoi* < lat. *mulus*.

wind-hund „Windhund“, < ófn. *wint* kutyafajta.

šwige-mūwde „Schwiegermutter“, < *swigar* kfn. *swiger*.

d) Összehasonlító összetételek:

himü-plao „himmelblau“, *fiŋe-prād* „fingerbreit“.

Gyakran megfigyelhetjük, hogy valamely erősítő tag attól a melléknévtől, amely mellett világos értelemmel bírt, más melléknévre kerül át, amelyhez viszont eredeti értelmében nem illik.²⁸

stā-reiχ „steinreich“, *stā-oid* „steinalt“, *toud-siχa* „tod-sicher“, *hunts-mīwde* „hundsmüde“, *sao-krōub* „saugrob“, *sat*.

e) Erősítő összetételek.

Ezek az összehasonlító összetételekből keletkeztek. Könnyen felismerhetők, mert a főhangsúly a természetestől eltérően nem az első tagot emeli ki, hanem mindkét alkotóelem egyforma erősségű hangsúllyal bír:

ēiz-k^coid „eiskalt“, *k^coutsŋ-krōub* „kotzengrob“,

krōz-krēw „grasgrün“, *k^cietsŋ-krōd* „kerzengerade“, s. i. t.

* *

*

B) Az első tag melléknév.

fruemeis „Frühmesse“, *frūw-štuk* „Fruhstük“, *krōuz-fōdē* „Großvater“, *krōuz-mūwde* „Großmutter“, *houx-tseid* „Hochzeit“, *juŋ-frao* „Jungfrau“.

Hermann Paul az izolált jelzői összetételeket is ide sorolja:²⁸

ta jŋksti tōg „der jüngste Tag“, *tē heōligi keiŋst* „der heilige Geist“, *oidē hēw* „alter Herr“, *oemē sindē* „armer Sünder“ s. i. t.

3. Az első tag ige.

A legtöbb effajta összetételnél az első tag a másodiknak célját, rendeltetését jelenti:

²⁸ Paul, i. m. 14. §.

prōd-pfāunə „Bratpfane“, *prēixēizn* „Brecheisen“, *nād-nō'l* „Nähnadel“, *rīb-ēizn* „Reibeisen“, *saof-pruvede* „Saufbruder“, *švim-pōd* „Schwimmbad“, *steim-ēizn* „Stemmeisen“ s. i. t.

A második tag melléknév:

kfū-louz „gefühllos“, *merk-wiədīg* „merkwürdig“.

4. Az első tag ragozhatatlan szó.

lásd a praefixumról szóló fejezetet.

Bahuvrihi. (Possessivcomposita).

Bahuvrihi-összetétel akkor keletkezik, ha valamely személy vagy tárgynak nevét az egésznek jellegzetes része helyettesíti.²⁹

1. Főnevek:

tum-k^coupf „Dummkopf“, *truts-k^coupf* „Trutzkopf“,
lauη-leib „Langleib“ sat.

2. Melléknevek:

lauη-hōerīg „langhaarig“, *lauη-panīg* „langbeinig“,
trei-ēikīg „derieckig“, sat.

Megjegyzés. Kluge a ga- praefixumot is a bahuvrihiösszetételek között tárgyalja.³⁰

II. Igei összetétel.

a) Az első tag ragozhatatlan szó.

1. Praefixum (Igekötő). Alapjelentésük szerint az igefogalomhoz helyi meghatározást fűznek, illetőségüket azonban innen sok más jelentéscsoportra is kiterjesztették. Ilyenek pl. a perfektiválás, tárgycsere sat.

A praefixumokkal való szóképzést külön fejezetben részletesen tárgyaljuk. Lásd a präf.-ről szóló fejezetet.

2. Határozószó:

hām-ke „heimgeben“, *hām-k^cumə* „heimkommen“, *ōvi-šaoə* „hinabschauen“.

²⁹ Paul, H. i. m.

³⁰ Kluge, Fr. i. m.

b) Az első tag névszó.

1. Ha accusativusban álló főnév az első tag, a főhangsúly mindíg magára a főnévre esik:

quwoxt-kēim „obachtgeben“, *tēö-neimv* „teilnehmen“,
ēipfū-proukē „Apfel pflücken“, *krōzmān* „Gras mähen“,
huits-ō-šnein „Holz abschneiden“, *šlit-šuv-fōen* „Schlitt-
 schufahren“;

proud-poxv „Brot backen“, *šroud-moxv* „Schrot machen“.

2. Az igékkel összetett melléknevek az ige fogalomhoz csatlakozó eredményt fejezik ki:

Tárgyas: *fui-šitŋ* „vollschütten“, *fiētig-moxv* „fertig-
 machen“, *woem-moxv* „warmmachen“ sat.

Tárgyatlan: *fui-krīvŋ* „voll kriegen“, *fiētig seī* „fertig sein“,
fui wēen „voll werden“ sat.

Reflexív: *si krauŋ loxv* „sich krank lachen“,
sit tum stōün „sich dumm stellen“ sat.

III. Ragozhatatlan összetételek.

1. Egy viszonyszónak függő esettel való összeolvadása révén keletkeztek a következő összetételek:

ts-krund „zugrunde“, *ts-liēb* „zuliebe“, *ts-ēvšt* „zuerst“,
ts-lēitst „zulezt“, *in-staund* „imstande“, *ts-frin* „zufrieden“;

ivv-tsvēg „quer“, *ivv-haupt* „überhaupt“, *ts-ruk* „zu-
 rück“, *ivv-rēi* „überein“.

A kötőszók közül idetartoznak a következő mellérendelők:

seit-teim „seitdem“, *trouts-teim* „trotzdem“.

a következő alárendelők:

nox-teim „nachdem“, *trouts-teim* „trotzdem“.

2. Mindkét alkotóelem ragozhatatlan. A dinamikus hangsúly többnyire elnyomta a hangsúlytalan tag hangzóját:

trāu „daran“, *tr-aov* „darauf“, *tr-aost* „draußen“, *t-rin*
 „drinnen“, *tē-peī* „dabei“, *tē-kēiŋ* „dagegen“, *tē-nox* „dar-
 nach“, *tē-tsvv* „dazu“, *troum* „droben“, *trund* „druten“,
rō „herab“, *raov* „herauf“, *raoz* „heraus“, *rēi* „herein“;

rum „herüber“, *nō* „hinab“, *naow* „hinauf“, *naoz* „hinaus“, *nēi* „hinein“, *num* „hinum“.

Megjegyzés. A következő összetételek második tagja minden valószínűség szerint az eltompult — *hin*: *aufhin*, *abhin* *sat*; illetőleg — *her*: *aufher* s. i. t.

aof-i, „hinauf“, *ōw-i* „hinab“, *um-i* „hinüber“, *fier-i* „nach vorne“, *hindr-i* „nach hinten“, *aos-i* s. i. t.

aowv „herauf“, *ōwv* „herab“, *einv* „herein“, *umv* „herum“, *sat*.

Mindkét tagot egyforma erősséggel mondjuk ki:

tō-hēv „daher“, *tuvt-hev* „dorther“, *wou-hēv* „woher“, *tuvt-hī* „dorthin“, *wou-hī* „wohin“, *sat*.

A *-wevts* szócskával összetett szavakat névszói összetételeknek vehetjük, a *-vevts* ugyanis nem más, mint egy már nem létező főnévnek genitivus-alakja.

ō-wevts „abwärts“, *aow-wevts* „aufwärts“, *aoz-wevts* „auswärts“, *fov-mevts* „vorwärts“, s. i. t.

Ezzel szemben a *hām-tsuz* „heimwärts“, és *hev-tsūvz* „hierher“ összetételek második tagjának a *kfn. zuo-ze* az alapja. Ennek a továbbképzése a *tsūvzig* (v. ö. *hiesig*) rendkívül produktív a *nyjk.*-ban, s csaknem postpositio jelleggel irányt jelez:

sou-tsūvzig „in diese Richtung“, *hām-tsūvzig* „auf dem Heimwege“, *tə k'ivxv tsūvzig* „in der Richtung der Kirche“, *aovi-tsūvzig* „aufwärts“, *ovi-tsūvzig* „abwärts“, *hindri-tsūvzig* „noch hinten“, *fievv-tsūvzig* „nach vorne“, *eini-tsūvzig* „einwärts“, *aozi-tsūvzig* „nach hianus“, *tsruk-tsūvzig* „rückwärts“ *sat*.

KÜLSŐ SZÓKÉPZÉS.

A) Praefixumok.

„Die Präfixe gehören formal zu der Wortzusammensetzung. Da sie aber ihrer Bedeutung nach der Ableitung nahe stehen, werden sie als ein Mittelding zwischen beiden besonders behandelt. Man teilt sie am zweckmäßigsten mit Kluge... in „Nominal“- und „Verbalpräfixe“ ein. (Die Nominalpräfixe) spielen eine verhältnismäßig geringe Rolle, denn beim Nomen sind die Suffixe reicher entwickelt. Umgekehrt haben beim Verbum die Präfixe große Verbreitung gewonnen, wovon sich die am häufigsten vorkommenden noch in zahlreiche Bedeutungsgruppen einteilen lassen. Während beim Nomen in erster Linie die Suffixe als Wortbildungsmittel dienen, sind es beim Verbum die Präfixe.“³¹

I. Névszói praefixumok.

1. Gyűjtőnevek képzésére szolgál a *ki-* (k-, ke- variánsokkal)- praefixum. Kluge szerint Bahuvrihi-összetétek egy neméről van itt szó.³² Etimológiája: gót *ga-*, ófn. *gi-*, kfn. *ge-* (a latin *con-*-nal rokon).

a) Névszóképzések:

ki-pīog „Gebirge“, *ke-mīt* „Gemüt“ sat.

b) Igeképzések:

ki-seits „Gesetz“, *ke-dixt* „Gedicht“, *k-sixt* „Gesicht“,

k-rist „Gerüst“, *k-miš -k-maš* „Gemisch“ sat.

c) Izolált szavak, melyeknek töve idők folyamán veszendőbe ment:

³¹ Schudt i. m. 331.

³² Kluge i. m. 6 l.

k-laxtē „Gelächter“, *kηak* „Genick“, *ki-wōüwin* „Gewölbe“, *k-χev* „Gehör“, sat.

Megjegyzés. Pleonasztikus gyűjtőnév a *k-švistriχ* „Geschwister“, minthogy a szónak az *-iχ* képző is kollektív jelleget ad. Egyébként az *-iχ* az ófn. *-axi* *-ra* megy vissza.³³

2. Az *ũ-*, *un-* praefixum tagadó értelemben használatos: Etimológiája: gót *un-*, ófn. *un-*, kfn. *un-* (görög-latin *a(n)-in-*).

a) *ũ-* *un-* + főnév:

ũ-ruv „Unruhe“, *ũ-flōd* „Unflat“, *ũ-rext* „Unrecht“, *un-uetniη* „Unordnung“ sat.

b) *ũ-*, *un-* + melléknév:

ũ-pikreivoliχ „unbegreiflich“, *ũ-tsfrīn* „unzufrieden“, *ũ-kraziēd* „unrasiert“, *un-evtsoun* „unerzogen“ s. i. t.

3. *ūer*.

Etimológiája: ófn. *ur-*, kfn. *ur-*. Hangsúlytalan alakja *er-*. Csak kevés példában:

ūer-oīd „uralt“, *ūv-woīd* „Urwald“, *ūvr-ēi'l* „Uhrane“ sat.

4. *mis-* csak egyetlen szóban: *mis-kipuēd* „Misgeburt“.

Etimológiája: gót *missa-*, ófn. *missa-*, *missi-*, kfn. *misse-*.

II. Igei praefixumok. (Igekötők).

Az igei praefixumokat az *el* nem váló, *elváló* s a *hol* *el*-váló, *hol* *el* nem váló igeekötők osztályába oszthatjuk fel.

1. *El* nem válók.

El nem váló igeekötő *nyjnk-*-ban csak három fordul elő:

a) *fv-*, amely az irodalmi nyelv *ver-*, *er-* és *zer-* igeekötőinek felel meg;

b) *pi-* és c) *mīdv-*

a) *fv-*

Etimológiája: gót *faír-*, *fra-*, *faúr-*; ófn. *fir*, *far-*; kfn. *ver-*. *Nyjnk-*-ban a következő jelentéscsoportokban szerepel.

Mint a gót *faúr* leszármazottja, jelentése:

1. valamin túl:

fv-pasη „verpassen“, *fv-šlofv* „verschlafen“ sat.

2. elzárás, visszatartás:

³³ Paul i. m.

fe-ševn „vergraben“, *fe-krōm* „vergraben“, *fe-steikv* „verstecken“,

fe-šmīen „verschmieren“, sat.

Mint a gót fra- leszármazottja, jelentése:

1. tárgyatlanul: eltűnés, tönkremenés:

fe-foen „verfahren“, *fe-prēivn* „verbrennen“, *fe-huŋen* „verhungern“,

fa-faoin „verfaulen“ s. í. t.

2. félretevés, tönkretevés:

fe-praoxv „verbrauchen“, *fe-fīvdn* „verfüttern“,

fe-frēizn „verfresse“,

fe-saorv „versaufen“, *fe-špūn* „verspielen“, *fe-pfušn* „verpfuschen“ sat.

3. helytelen irányba való fordulás:

fe-trān „verdrehen“, *fe-ramv* „verräumen“, *fe-kveivn* „verwöhnen“,

visszaható: *si fe-rexn* „sich verrechnen“, *si fe-šaov* „sich verschauen“.

4. eltávolítás:

fe-štrān „verstreuen“, *fe-k'afv* „verkaufen“, *fe-leivv* „verleihen“,

fe-šēivgv „verschenken“, *fe-putsn* „verputzen“ sat.

5. helyváltozás:

fe-šiem „verschieben“, *fe-rukv* „verrücken“, *fe-pe'ln* „verrütteln“ sat.

6. az alapszó ellentéte:

fer-oxtn „verachten“, *fe-levvv* „verlernen“, *fe-krovv* „verspielen“, sat.

A *fe*-praefixum mondattani funkciója:

1. Az igének igen gyakran perfektív, resultatív jellegű ad:

fe-moksn „verwachsen“, *fe-teōn* „verteilen“, *fe-šlikv* „verschlucken“.

2. A tárgyatlan ige a *fe*- praefixum következtében néha tárgyassá lesz:

fe-tīvvv „verdienen“, *fe-heksn* „verhexen“, *fe-heivredn* „verheiraten“.

Ha főnévből képzett ige előtt áll, jelentése: azzal ellátni, amit a főnév kifejez:

fv-sūwēn „versilbern“, *fvkuidn* „vergolden“ s. í. t.

Az újfelnémet irodalmi nyelv zer- praefixumának megfelelően *fv-* jelentése: szét, széjjel, s mindig valamiféle károsítást, tönkretévést fejez ki:

fv-prēixā „zerbrechen“, *fv-reizn* „zerreißen“ sat.

A *fv-* az irodalmi er- helyett is állhat, s eredményt jelent:

fv-friēn „erfrieren“, *fv-šlōn* „zerschlagen“, *fv-saowē* „ersaufen“,

si fv-huīn „sich erholen“, *fv-trukv* „erdrücken“ sat.

b) *pi-* Etimológiája: gót *bi-*, ófn. kfn. *bi-* azonos a *bei-*vel. Két alapjelentése van: körül, közelében és hozzá. Gyakran vegyes értelemben.

pi-krōm „begraben“, *pi-sūwēv* „besuchen“, *pi-štrōwv* „bestrafen“.

c) A *wīdv-* praefixum valószínűleg az irodalmi nyelvből került a nyjnk.-ba. Jelentése: ellen.

Etimológiája: gót: *wipra*, ófn. *widar-*, kfn. *wider-*.

wīdv-šte „widerstehen“, *wīdv-huīn* „wiederholen“.

Megjegyzés. Mind a *pi-*, mind a *wīdv* praefixum nyjnk.-ban csak igen kevés szónál fordul elő.

2. Elváló igekötők.

Sokkal gyakoribbak nyjnk.-ban az úgynevezett elváló igekötők, melyek révén az ige a legkülönbözőbb jelentésváltozásokon mehet át.

1. *ō-*: Etimológiája: eredetileg viszonzyszó volt: ófn. *aba-*, kfn. *aba*, ab. gót *af*; görög *apo-*, lat. *ab*.

Jelentése eredetileg: „valamitől el“, ennél fogva eltávolítást, eltávolodást jelent:

a) Tárgyas:

ō-prēixv „abbrechen“, *ō-šneīn* „abschneiden“, *ō-razīv* „abrasieren“,

ō-wošn „abwaschen“, *ō-putsn* „abputzen“, *ō-laonv* „ableugnen“ sat.

b) Tárgyatlan:

ō-faoin „abfaulen“, *ō-kfriēn* „abfrieren“, *ō-kē*

„abgehen“.

A jelentésnek különféle variánsai még:

c) lefelé való irány:

ō-stēiη „absteigen“.

d) Eltérés egy régebbi állapottól:

ō-mekslη „abwechseln“.

e) Valamit elfáradásig használni:

si ō-plōη „sich abplagen“.

f) Valamely dolognak, hírnek visszavétele:

ō-sōη „absagen“, *ō-tāuηge* „abdanken“ sat.

g) Minta után való alkotás:

ō-moijn „abmalen“, *ō-tseixη* „abzeichnen“, *ō-šreim* „abschreiben“,

ō-neimv „abnehmen“, *ō-fotgrafien* „abphotographieren“.

A praefixum szerepköre (funkciója) átvitt értelemben: perfektíváló jelentést ad az eredmény megadásával:

ō-lafv „ablaufen“, *ō-prēiv* „abbrennen“, *ō-k^cou^v* „abkochen“,

ō-tsoiη „abzählen“ s. i. t.

2. *āu*:- Etimológiája: gót *ana*; ófn. *ana*; kfn. *ane*.

Alapjelentése: érintkezés a térben.

a) *āu-hōm* „anhaben“, *āu-lēiη* „ablagen“, *āu-rivēn* „anrühren“.

b) Irányt fejez ki:

āu-fōvēn „anfahen“, *āu-kloupfv* „anklopfen“, *āu-reivv* „anrennen“,

āu-stesη „anstoßen“, s. i. t.

Mondattani funkciója: Gyakran perfektív-inchoatív jelentést ad s valamely állapot beállását vagy a cselekvés megkezdését jelöli meg:

āu-prēivv „anbrennen“, *āu-kē* „angehen“, *āu-lafv* „anlaufen“.

3. *aov-*, *aof-*. Etimológiája: gót *ius*; ófn. *up*; kfn. *up*.
Alapjelentése: a) fel, a magasba fel, b) nyitva, nyitott.

a) *aof-šte* „aufstehen“ *aof-hōfv* „aufhelfen“, *aof-štēiη* „aufsteigen“,

aof-k^cou^v „aufkochen“, *aof-sprivv* „aufspringen“,

aov-hupfv „aufhupfen“, *aof-šaov* „aufschauen“, s. i. t.

b) nyitott, nyitva, valamit feltörés által nyitott helyzetbe hozni:

aof-prēix̥e „aufbrechen“, *aof-trukv̥* „aufdrücken“,
aorv-peiz̥n „aufbeißen“, sat.

Mondattani funkciója: gyakran perfektíváló: (*aoffrēiz̥n* „auffressen“), vagy duratív: (*aorv-sēi* „aufsein“, *aofhōm* „aufhaben“).

4. *aoz-*. Etimológiája: gót *ut*; ófn. *u3*; kfn. *u3*.

a) Nyugalmi helyzet:

aoz-plēim „ausbleiben“, *aoz-stē* „ausstehen“,
aoz-lōzn̥ „auslassen“, sat.

b) Iránymegadás:

aoz-k^cīen „auskehren“, *aoz-krots̥n* „auskratzen“,
aoz-triŋgv̥ „austrinken“, *aoz-lān* „ausleeren“,
aoz-lēiŋ „auslegen“ sat.

Mondattani funkció: Perfektív-rezultatív az értelem a következőknél:

aoz-hoid̥n „aushalten“, *aoz-hēön* „ausheilen“,
aoz-šlofv̥ „ausschlafen“, *aoz-poxv̥* „ausbacken“,
aoz-provīen „ausprobieren“ sat.

5. *pe̥i-*. Nyjk.-ban csak a *t̥pe̥i-* összetétel produktív: *t̥pe̥i-sēi* „dabeisein“ (egyedülálló a *pe̥i-stē* „beistehen“ az irodalmi nyelvből).

6. *ēi-*. Etimológiája: ófn., kfn. in. Eredete az in praepositioéval azonos. Alapjelentése: „térbeli iránymegjelölés“.

ēi-steiŋ „einsteigen“, *ēi-prēix̥e* „einbrechen“, *ēi-reiz̥n* „einreißen“,
ēi-pīev̥ „einbiegen“, *ēi-trukv̥* „eindrücken“, *ēi-šmīen* „einschmieren“.

A praefixum funkciója átvitt értelemben: inchoatív és valamely állapotba való jutást jelöl:

ēi-šlumen „einschlummern“, *ēi-šlofv̥* „einschlafen“.

7. *fuvt-*. Etimológiája: gót *faur*, ófn., kfn. *vort*.

Alapjelentése: térbeli eltávolodás.

a) *fuvt-kē* „fortgehen“, *fuvt-k^cumv̥* „fortkommen“, *fuvt-reiŋv̥* „fortrennen“, *fuvt-flīev̥* „fortfliegen“, s. í. t.

b) Mellékjelentése: valamely dolognak fennmaradása:

fuvt-prēiŋv̥ „fortbrennen“, *fuvt-reiŋv̥* „fortreden“,
fuvt-siŋa „fortsingen“ sat.

8. *hev-*. Etimológiája: ófn. hera, kfn. here.

Alapjelentése: a beszélő irányában, a beszélő felé való irányban.

hev-k^cumv „herkommen“, *hev-huīn* „herholen“, *hev-trōη* „hertragen“.

Megjegyzés. A *rō-*, *raov-*, *raoz-*, *rum-* sat. összetételek, melyeknek első tagja eredetileg *hev-* volt, igen produktív igekötők:

ro-k^cumv „herabkommen“, *raoz-šlupfv* „herausschlupfen“ sat.

9. *hī-*. Etimológiája: ófn. hina, kfn. hin-, hine-

Alapjelentése: a beszélőtől való, a beszélőtől távolodó irányban.

a) *hī-kē* „hingehen“, *hī-k^cumv* „hinkommen“, *hī-seitsn* „hinsetzen“,

b) irány a földre: *hī-fojn* „hinfallen“, *hī-vevfv* „hinwerfen“.

Megjegyzés. A *hev-*praefixumhoz hasonlóan a *hin-*nal összetett *nō-*, *naov-*, *naoz-*, *num-*, sat. igekötők is igen produktívak:

naoz-kē „hinausgehen“, *num-šaov* „hinüberschauen“ s. i. t.

10. *luz-*. Etimológiája: gót *laús*, ófn., kfn. *los-*.

Alapjelentése: megerősítés, megkötés nélkül.

luz-k^cumv „loskommen“, *luz-reizn* „losreißen“ sat. inchoativ: *luz-kē* „losgehen“.

11. *mit-*. Etimológiája: *miþ*, *mid*, ófn., kfn. *mit*.

Alapjelentése: együttvégzett mozgás.

a) intrans: *mit-kē* „mitgehen“, *mit-k^cumv* „mitkommen“.

b) transitív: *mit-neimv* „mitnehmen“.

12. *nox-*. Etimológiája: gót *nailva* ófn. *nah*, kfn. *nach*.

Alapjelentése: valaminek a közelébe, vmi felé, vmi után.

a) *nox-reivv* „nachrennen“, *nox-rāzn* „nachreisen“, *nox-šlepñ* „nachschieben“.

b) átvitt értelemben: idő. *nox-tsöün* „nachzählen“, *nox-fün* „nachfüllen“, *nox-kivzn* „nachgießen“ s. i. t.

c) utánzás: *nox-maxv* „nachmachen“, *nox-sōη* „nachsagen“,

nox-siŋv „nachsingen“ sat.

13. *fov-*. Etimológiája: gót *faúr*, *faura*, ófn. *fora*, kfn. *vor*, *vore*.

Alapjelentése: előre.

a) a *nox-* ellentéte: *fov-sōŋ* „vorsagen“, *fov-petŋ* „vorbeten“, *fov-siŋv* „vorsingen“.

b) Jelentése: magának, önmaga, vki elé:
fov-k^cum „vorkommen“, *foa-lēizŋ* „vorlesen“, *fov-pivŋ* „vorbiegen“.

14. *weik-*. Etimológiája: kfn. enwec eredetileg: az útra!

Alapjelentése: gyorsan el.

a) intrans: *weik-kē* „weggehen“, *weik-reivŋ* „wegrennen“.

b) trans.: *weik-tā* „wegtun“, *weik-leiŋ* „veglegen“.

15. *tsūv-*. Etimológiája: ing.* do, germ. to, ófn., kfn. zuo.

Alapjelentése: nem nyitott, csukott, zárt.

Ez a praefixum tehát csak mint az *aof-* ellentéte fordul elő nyjk.-ban;

tsūv-moxv „zumachen“, *tsūv-štesŋ* „zustoßen“.

Megjegyzés. Ha térbeli megközelítést kell kifejeznie, mint például az irodalmi *zukommen*, *zufliegen*, *zugreifen* sat. szavakban, akkor feltétlenül összekapcsolandó a *tø-* partikulával:

tetsūv-k^cumv „(da)zukommen“, *tetsūv-krēivŋv* „zugreifen“.

Vegyesen előforduló igekötők.

5. (Hol elváló, hol el nem váló igekötők).

1. *tuax-*. Etimológiája: gót *paírŋ*, ófn. *durh*, kfn. *durch*.
Alapjelentése: valamin áthatolva.

a) El nem váló alakban nem fordul elő.

b) Elváló:

tuax-rāzŋ „durchreisen“, *tuax-lēizŋ* „durchlesen“,

tuax-šao „durchschauen“, *tuax-kē* „durchgehen“,

2. *ivv-*. Etimológiája: gót *ufar*, ófn. *ubar*, *uber*, kfn. *über*.

Alapjelentése: valami fölött függőleges irányban, közvetlen érintkezés nélkül.

a) El nem váló:

īrv-švōimv „überschwemmen“, *īrv-lēiη* „überlegen“,
īrv-sēη „übersehen“, *īrv-štreiηgv* „überstrengen“,
īrv-náxtη „übernachten“ sat.

b) Elváló:

īrv-heiηgv „überhängen“, *īrv-spāunv* „überspannen“,
īrv-kē „übergehen“.

Megjegyzés. *īrv-* helyett igen gyakran *trīrv* -t használnunk.

trīrv-mevfv „drüberwerfen“, *trīrv leiη* „überlegen“ sat.

3. *undv-*. Etimológiája: gót undar, ófn. untar, kfn. unter. Alapjelentése: *īrv-* ellentéte.

a) El nem váló:

undv-hoidη „unterhalten“, *undv-štītsη* „unterstützen“,
si undv-štē „sich unterstehen“ s. í. t.

b) Elváló:

undv-hoidη „unterhalten“, *undv-lēiη* „unterlegen“,
undv-hatsη „unterheizen“ sat.

4. *wīdv-*. Etimológiája: lásd előbbi fejezet.

Alapjelentése: a korábbi, előbbi iránnyal ellentétesen. vissza, még egyszer — jelentéssel.

a) El nem váló:

wīdv-huīn „wiederholen“, *wīdv-štē* „widerstehen“,

b) Elváló: vissza, még egyszer jelentéssel:

wīdv-k^cumv „wiederkommen“, *wīdv-okvη* „wiederackern“.

5. *um-*. Etimológiája: gót umbi, kfn. umbe.

Alapjelentése: körülzárva, körülölelve.

Ez a praepositio csak elváló alakban fordul elő nyjk-ban:

a) *um-hōm* „umhaben“, *um-piēη* „umbiegen“, *um-leiη* „umlegen“.

b) átvitt értelemben: ellentétes irányba fordulás:

um-piēη „umbiegen“, *um-trān* „umdrehen“, *um-flīēη* „umfliegen“,

um-foiη „umfallen“, *um-krōm* „umgraben“.

III. Igéből képzett származékszavak, melyeknek első része praefixum.

Igei elvont főnevek:

1. *pi-*
pi-krif „Begriff“, *pi-staund* „Bestand“.
2. *fe-*
fa-tienst „Verdienst“, *fe-truz* „Verdruß“, *fe-numft* „Vernunft“.
3. *au-*
au-foi „Anfall“, *au-šprux* „Anspruch“, *au-trōg* „Antrag“.
4. *aof-*
aof-trōg „Auftrag“ *aof-šüb* „Aufschub“, *aof-sixt* „Aufsicht“.
5. *aos-*
aos-sixt „Aussicht“, *aos-flüg* „Ausflug“, *aos-rēid* „Ausrede“,
aos-kaun „Ausgang“, *aos-kōm* „Ausgaben“.
6. *tuax-*
tuax-kaun „Durgang“, *tuax-truk* „Durchdruck“.
7. *kēiŋ-*
kēiŋ-staund „Gegenstand“, *kēiŋ-reid* „Gegenrede“.
8. *nox-*
nox-ruks „Nachwuchs“, *nox-trōg* „Nachtrag“.
9. *ivē-*
ivē-pleipsl „Überbleibsel“, *ivē-kvixt* „Übergewicht“.
10. *undē-*
undē-kāun „Untergang“, *undē-hoidiŋ* „Unterhaltung“.
11. *um-*
um-štāund „Umstand“, *um-šlōg* „Umschlag“.
12. *wīdē-*
wīdē-huiliŋ „Wiederholung“.
13. *tsue-foi* „Zufall“, *tsue-štāund* „Zustand“.

B) Suffixumok. (Képzők).

Képzőknek nevezzük azokat a hangcsoportokat, melyek valamely szótőhöz járulva megváltoztatják a szótő eredeti értelmét, jelentés-differenciálódást idéznek elő. Az így keletkezett új szót származékszónak nevezzük (Ableitung). A szóképzésnek ezt a módját a német grammatika az „Ableitung“ szóval jelöli. Vilmar meghatározása szerint.³⁴ „Ableitung ist diejenige Wortbildung, welche bewerkstelligt wird durch eine zwischen Wurzel und Flexion eingeschaltete, an sich selbst (jetzt) dunkle Mehrung des Wortes, kraft welcher der Begriff der Wurzel weiter geleitet und genauer bestimmt (individualisiert) wird“. A képzők történeti fejlődésének elemétét Bojunga³⁵ a következőkben adja meg: „Der geschichtliche Lauf in der Entwicklung der Wortbildung ist der, daß aus anfänglicher Verbindung selbständiger Wortgruppen „eine sich gegen ihre Glieder oder gegen den Satz irgendwie (durch Lautung, Fügung oder Bedeutung) abkaspelnde Zusammensetzung gebildet wurde, deren beide Glieder den Sprechenden verständlich waren: Durch lautliche Entgleichung oder durch Aussterben eines Gliedes in freiem Gebrauch wurde eine solche Zusammensetzung im Laufe der Zeit immer undeutlicher, und schließlich wurde das unverstandene Glied nur noch in seinem Wert für die Bedeutung des Ganzen begriffen. Damit war es vom Sinnträger zur Bildungssilbe herabgeglitten und konnte nun, durch freie Benutzung in seiner Form nicht mehr gestützt, mancherlei Umgestaltungen durchmachen, auf andere Sprachbezirke hinüberwuchern, sich mit anderen Bildungssilben verbinden und so die ganze Mannigfaltigkeit mit schaffen helfen, die unsere deutsche Sprache vor anderen so unerschöpflich macht“.

I. Főnévképzés.

Produktív képzők.

1. Az úfn. kicsinyítőképző: *-chen*, *-lein* a következő fejlődésre tekint vissza. A gótban a következő képzőket találjuk, melyek a szónak kicsinyítő jelleget adnak: *-la*, *-lo* és *-ka*.

³⁴ Vilmar, i. m.

³⁵ Hofstaetter-Peters i. m.

-ko továbbá -in. Például: *magula*, *barnilo*, *Attila*, *Gibika*. A -la, -lo, illetőleg -ka, -ko és -in kontaminációjából keletkezett az ófn. -*lîn*, -*chîn*, melyek ma is léteznek -*chen* és -*lein* alakban. Felnémet területen azonban már a legrégibb időkben megtalálhatók az -(e)li, -(e)le, -le -l̥ variánsok.³⁶ Valamennyi bajor nyelvjárásban az általános kicsinyítőképző ma a: -l̥, s ugyanezt a mi nyjnk.-ban is megtaláljuk. Kluge szerint a bajor -l̥ képző az ófn. -ili (-ilîn mellékformája) suffixumra megy vissza, s a kfn.-ben már mint -el szerepel.³⁷

peitl̥ „Bett dim.“, *tišl̥* „Tisch dim.“, *tiv̥l* „Tür dim.“, sat.
Az -l̥ képző a tőhangzó umlaut-ját vonja maga után.

Umlautformák:

- a) o/a:
okv̥/akv̥l̥ „Acker“, *tox/taxəl̥* „Dach“, *k^cots/k^catsl̥*
„Katze“,
of/afel̥ „Affe“, *nost/nastl̥* „Ast“ sat.
- b) âu/a:
frâunts/frantsl̥ „Franz“, *hâunts/hantsl̥* „Hans“,
kâunts/kantsl̥ „Gan“, *pâung/pangl̥* „Bank“.
- c) ou/ei:
pflouk/pfleikl̥ „Pflock“, *loux/leixel̥* „Loch“,
fougl̥/feigel̥ „Vogel“, *touxte/teixtel̥* „Tochter“.
- d) âu/ei:
hâunig/hėinigl̥ „eine Traubenart“.
- e) ũ/ĩ:
sũ/sil̥ „Sogn“.

Megjegyzés: A kfn. ei > keletkezett „a“ nem kap umlautot:

koken-ā'l̥ „Ei in der Kindersparche“, *stā/stā'l̥* „Stein“,
klād/klā'l̥ „Kleid“, s. i. t.

Hasonlóképen az ou < kfn. ô:
rouzn/rouzel̥ „Mädchenname“.

- f) ao/ei:
haoz/hėizl̥ „Haus“, *aoŋ/eiŋel̥* „Auga“.

³⁶ Paul i. m. § 42.

³⁷ Kluge i. m. § 35.

- g) $\bar{o}\bar{v}/\bar{a}$:
jōv/jā'l „Jahr“, *kōvtn/katl* „Garten“.
- h) $\bar{o}\bar{v}/\bar{e}$:
rōv/rēv'l „Röhre“, *k^cēvndl* „Korn“.
- i) $\bar{u}\bar{v}/\bar{i}\bar{e}$:
roušt/wišt „Wurst“.

Nynk.-ban nagyszámú csak kicsinyített formában szereplő szó található. Ezeket megmerevedett alakoknak kell tartanunk.

pīvxl „Buch“, *k^cēvndl* „Korn“, *fā'l* „Ferkel“,
šēvtsl „Brotrinde“, *plā'l* „Blatt“, *mā'l* „Mädchen“,
prē'l „Brett“, *puvl* „Kuß“, *pindl* „Halbsbinde“,
pīšvl „Büschel“.

A személynevek becéző alakja szintén ide tartozik:

fēvrel „Franz“. A képző itt is -l, de minden egyes személynévből -i képzővel is képezhető becéző alak:

nāni „Anna“, *fevri* „Franz“ *veti* „Barbara“, *tāuni*
 „Anton“, *fāni* „Franziska“ sat.

Megjegyzés. A sváb -le kicsinyítő képző csak néhány családnévben fordul elő:

Eszterle, Merkle, Werle, Deberle.

Gyakori az epenthetikus d „n és l“ között:

mandl „Mann“, *diendvl* „Dirne“.

Magában áll: *freilejn*. Valószínűleg az irodalmi nyelvből.

2. Nőnemű szavak képzésére hímnemű élőlényeket jelentő szavakból szolgál már ófn. idők óta az *-in* (Nominativ), *-inna* (Akkuzativ) képző, illetőleg kfn. *-in*, *-inne* és ma *-in*. Ez a képző nynk.-ban is előfordul főleg személyeket jelentő nomen appellativumoknál. Kluge az *-in* képzőt a következőképpen magyarázza. Mozgó nőnemű szavak képzésére már a gótban *-i*, illetőleg *-j* suffixot találunk. Ez az *-i* képző azután *n*-tővű masculinumoknál közvetlenül az *-n* tőhöz csatlakozott. Így magyarázható a gót Saurini a masc. Saurból, amely sziriait jelent. Ez az új képző az ófn.-ben igen nagy produktívást fejtett ki.³⁸ — Nyelvjárási példák:

³⁸ Kluge i. m. § 46—47.

a) *k^oeigin* „Königin“, *k^oeizerin* „Kaiserin“,
frēidin „Freundin“, *feidin* „Feindin“, *nēderin*
 „Näterin“.

b) oly szavaknál, melyek a születésre utalnak:
parāunin „Baronin“, *printsessin* „Prinzessin“,
krēfin „Gräfin“, *hevtsogin* „Herzogin“.

Rendkívül elterjedt a képző a családnevek nőnemű alakjának képzésénél:

ti frāuŋgin „die Frankin“, *fišerin*; *estelein*; *eömāšin*
 „Almásy“.

A képző i-hangzója természetesen umlatutot okoz:

k^ooux/keixin „Koch/Köchin“.

Az -in képzőt használjuk azoknál a tulajdonneveknél is, melyek valamely törzshöz, országhoz, városhoz való tartozást jelentenek:

ti ungarin „die Ungarin“, *frauntsoguzin*; *ēiŋglēinderin*.
amerikanerin; *mīenarin* sat.

3. Oly személyeket jelentő főnevek képzésére, melyek azt jelentik, hogy a személy az alapszó által kifejezett tárgyval valamiféle kapcsolatban áll, az úfn.-ben az igen produktív -er képzőt használjuk. Eredetét a következőképen szokták magyarázni. Igen sok nyelvész a latin -arius végzetből akarja levezetni. Az átvétel ideje, gyors elterjedésének okai azonban tisztázatlanok még. Vilmar mint ősgermán képzőt tárgyalja.³⁹ Az ófn.-ben -ari, kfn.-ben aere, nyjk.-ban az -e alakot találjuk. (Osthoff, Sütterlin és Möller).

šūlv „Schüler“, *haundwēvge* „Handwerker“.

a) Foglalkozás megjelölésére:

fišv „Fischer“, *flēišhokv* „Fleischhacker“, *kēvtv*
 „Gärtner“.

kušv „Kutscher“, *maorv* „Maurer“, *pfoorv* „Pfarrer“,
šļovse „Schlosser“, *pindv* „Bider“, *wōgv* „Wagner“.

b) Idővel azonban az igei származékszavak jutottak túlsúlyra, különösen a verba agentis-nél, s ehhez képest a cselekvő személyt jelentik:

keigv „Geiger“, *lērv* „Lehrer“, *ēizv* „Esser“, *findv*
 „Finder“.

³⁹ Vilmar i. m. 22 l.

raorve „Räuber“, *šnejida* „Schneider“.

c) Így keletkeztek továbbá a nomina agentis, melyek szerszámok jelölésére szolgálnak:

pōvrve „Bohrer“, *feχve* „Fächer“, *oupekukve* „Operngucker“,

leixte „Leuchter“, *seixve* „Seiher“, *houzntrōgv* „Hosentrager“,

wēikve „Wecker“, *wējgveizve* „Wegweiser“, *višve* „Wischer“,

tsāgv „Zeiger“, *ivatsivgv* „Überzieher“, *tsvikve* „Zwicker“.

d) Átmenet a nomen agentis-be; származékszavak, melyek folyamatokra vonatkoznak:

feōlv „Fehler“, *seiftsv* „Seufzer“, *voitsv* „Walzer“.

Megjegyzés. Ez a verbálsztrakt képzés nyjnk-ban, mint tipikus felnémet dialektusban sokkal elterjedtebb, mint az úfn. irodalmi nyelvben:

tv lāmve „Lärm“, *lāmve* „lärm“ -ből, *tv snōvxe* „das Schnarchen“,

tv prūlv < *prūn* „das Gebrüll“, *tv potsv* „arger Fehler“ s. í. t.

e) Igen gyakori továbbá a képző a helység-, város- és országnevek származékszavainál:

pestv „Pester“, *pevliv* „Berliner“, *ēstreixve* „Österreicher“,

šveitsv „Schweizer“, *eiŋgleivdv* „Eingländer“.

Megjegyzés. Egészen sajátos módon jelöli meg nyjk. a szomszédos községek lakóit. Ha a helységnév mássalhangzóval végződik, a képző szabályszerű alakban szerepel:

tv pādv „a pátyi“, *a sāmbev* „zsámbeiki“, *rudēvšv* „budaörsi“.

De ha a helységnév utolsó hangzója magánhangzó, akkor a tő és képző között egy -m- átmeneti hang lép fel:

voitskve „Bicske“, *voitskēmv* „bicskei“, *jeviv* „Buda-jenő“,

jevivēmv „jenői“ s. í. t.

f) Latin eredetű:

eiropēv „Europäer“, *afrikānv* „Afrikaner“, *amerikānv* „Amerikaner“.

g) Számok továbbképzése magának a számnak nevét jelenti:

tv āzv „1“, *tswārv* „2“, *tv trēiv* „3“ s. í. t.

Megjegyzés. Sajátságos alakban jelenik meg a képző a köv. két szóban:

k^oodrv „Kater“, *taorvr* „Tauber“.

Kluge szerint e két szó r-je -asan képzőre megy vissza.⁴⁰ (V. ö. hímnemű élőlények nevére jellemző s: Fuchs, Ochs): *westgerm. kadazan*; ófn. *châtaro*; nyjk. *k^oodrv*.

4. A *-vr* és *-la* képzőket bővítéseknek kell tartanunk. Oly szavakból keletkeztek, melyeknek töve -n, vagy -l-re végződik.⁴¹ A nyelvérzék az egy szótagba olvad *-vr* és *lv* hangcsoportot önállóan fogja fel s segítségükkel oly származék-szavakat is képez, melyekben az -n- és -l- idegen benyomult hangnak tekinthető:

k^oōvr „Kellner“, *lūgnvr* „Lügner“, *rēidvr* „Redner“, *kevtvr* „Gärtner“, *mūvr* „Müller“.

A két utolsónál a produktív elvonás által keletkezett képző tisztán felismerhető. Ugyanígy a *-lv* képzővel:

hāundlv „Händer“ (itt az -l még érthető), de:

k^oinstlv „Künstler“, *speiŋglv* „Spengler“,

tišlv „Tischler“, *lēīndlv* „Ländler“.

5. Az *-ing* (*-ung*) képző az ófn.-ben egyrészt a személynevekből származtatott patronymikáknál, másrészt az appellatíváknál állott: Nibelung, Adelung, kunning.

Nyj.-ban legfeljebb három-négy szót találunk, mely ezt a végzetet megőrizte:

šiliŋ „Schilling“, *pfēiŋiŋ* „Pfennig“, *meiŋsiŋ* „Messing“.

Ennek a képzőnek továbbképzése *-ling*, amely nagy produktivitást fejt ki. Keletkezéséhez valószínűen oly szavak szolgáltak kiindulópontul, melyeknek töve -l-re végződött, mint például *šiliŋ*.

a) Melléknévből vannak képezve:

jūŋliŋ „Jüngling“, *freiŋdliŋ* „Fremdling“, *frišliŋ* „junges Ferkel“,

liēbliŋ „Liebling“, *šweiŋliŋ* „Schwächling“,

sāuŋdēliŋ „Sonderling“.

⁴⁰ Kluge i. m. 33 l.

⁴¹ Paul i. m.

b) A főnévképzések valamivel fiatalabbak, nyj.-ban nem igen szerepelnek:

tāmlīŋ „Daumling“, *lēwliŋ* „Lehrling“.

6. Nomina actionis képzésére nyjk.-ban a legelterjedtebb képző: *-iŋ* (ófn. -unga, kfn. -unge, újfn. -ung). Ha azonban valaki „választékosabban“ akar beszélni, feltétlenül *-ung* -ot kell használnia.

nāriŋ „Nahrung“, *tseidiŋ* „Zeitung“, *tejeriŋ* „Teuerung“,
houfniŋ „Hoffnung“, *sitsiŋ* „Sitzung“, *reχniŋ* „Rechnung“,

wōiŋkŋ „Wirkung“, *wāūniŋ* „Wohnung“, *fesāumliŋ*
„Versammlung“,

Inkább *-ung*-gal használatosak:

aoffieruŋ „Aufführung“, *eŋhouluŋ* „Erholung“,

erineruŋ „Erinnerung“,

fesēinunŋ „Versöhnung“, *fērunderuŋ* „Verwunderung“,

štimuŋ „Stimmung“ s. í. t.

7. Melléknévből képzett elvont szók. A melléknévből már a gótban is lehetett absztraktumot képezni az *-i(n)*, *-ei* végződés segítségével: pl. *hauhei* „Höhe“. ⁴² Ezeket a szavakat azután gyöngén, azaz *n*-karakterisztikummal deklinálták. Ez a képzésmód ma is él nyjnk.-ban a produktív *-n* képző alakjában, amely úgy látszik késői leszármazottja az egykori gyöngé deklináció *n*-jének:

krouz/ti kreisŋ „Größe“, *lāuŋ/ti leiŋ* „Länge“,

tik/ti tikŋ „Dicke“, *prad/ti pradŋ* „Breite“ vagy

ti prēdŋ,

houx/ti heixŋ „Höhe“, *swōets/ti swiōetsŋ* „Schwärze“,

hōi/ti hōin „Helle“, *kōoid/ti kōōiūtŋ* „Kälte“,

feixt/ti feixtn „Feuchtigkeit“.

8. Nem annyira produktív, mint az irodalmi nyelvben a nyelvjárási *-nis* képző. A gótban *-nassus* alakban szerepel, ófn. *-nassi*, *-nissi*, *-nussi*; kfn. *-nisse*. Alig akad tíz szó, mely ezzel a képzővel használatos.

a) Melléknevekből:

ti finstēnis „Finsternis“, *kleixnis* „Gleichniß“,

wōūtnis „Wildnis“, *kihēimnis* „Geheimnis“,

⁴² Paul i. m.

b) Melléknévi igenévből:

vz kfejn̄nis „Gefängnis“, *pik̄ejntnis* „Bekanntnis“.

c) Igéből:

evlaobnis „Erlaubnis“, *tseignis* „Zeugnis“.

9. Latin eredetű az *-ian* képző:

kr̄uovian „Grobian“, *šlej̄ndrian* „Schlendrian“.

Ez a végződés valószínűleg az irodalmi nyelv útján került a nyjnk.-ba. Hasonlóképpen az *-ist* képző:

k̄um̄vn̄ist „Kommunist“, *hitlerist* „Hitlerist“.

10. Latin, illetőleg francia eredetű az *-ei* képző (kfn. *-ie*).

Vilmar az *-ei* elterjedését a következőképpen magyarázza.⁴³ A képző eredetileg kizárólag idegen szavakban fordul elő: astronomie, planie. Lassan azonban polgárjogot nyer egyéb germán eredetű szavakban is, és pedig leginkább olyanokban, melyek már amúgyis *-en* vagy *-er* képzővel szerepeltek pl. arzenie „ov̄tsnej̄“, *tsaob̄rej̄*. Ez a *-rej̄* és *-nej̄* azután mint önálló képző izolálódott. Nyj.-ban gyakoribb a *-rej̄*. Kluge az átvétel idejét a 16./17. századra teszi.⁴⁴ — Jelentés szempontjából a képző azt a helyet jelöli, ahol valamit csinálnak, vagy pedig magát a tevékenységet fejezi ki:

peik̄v̄rej̄ „Bäckerei“, *truk̄v̄rej̄* „Druckerei“,

šnej̄id̄rej̄ „Schneiderei“ *traks̄l̄v̄rej̄* „Drechsleri“,

raf̄er̄ej̄ „Rauferei“, *moil̄v̄rej̄* „Malerei“, *raov̄v̄rej̄*

„Räuberei“,

noš̄v̄rej̄ „Nascherei“, *saov̄v̄rej̄* „Sauferei“, *šiez̄v̄rej̄*

„Schießerei“,

vz k̄šp̄ül̄v̄rej̄ „Spielzeug“, *štr̄ej̄id̄v̄rej̄* „Streiterei“,

puts̄v̄rej̄ „Putzerei“,

šmiv̄v̄rej̄ „Schmierei“, *pfuš̄v̄rej̄* „Pfuscherei“,

tsv̄ob̄v̄rej̄ „Zauberei“,

hūv̄st̄v̄rej̄ „Husterei“, *nōv̄v̄rej̄* „Narretei“.

11. Újfelnémet képzők, melyek önálló szavakból erednek:

-tum, *-schaft*, *-heit*, *-keit*.

a) *-tūm*. Még az ófn.-ben (ófn. *tuom*) mint önálló szó jelenik meg. Jelentése: osztály, viszony. Ennélfogva azokban a származékszavakban szerepel, melyek méltóságot, osztályt

⁴³ Vilmar i. m. 17 l.

⁴⁴ Kluge i. m. 39 l.

és szokást jelentenek. Nyk.-ban *-tum* formában használatos:
oidētūm „Altertum“, *jūntūm* „Judentum“, *ritētūm*
 „Rittertum“,
pięęētūm „Bürgertum“, *pistūm* „Bistum“, *k^ceizētūm*
 „Kaisertum“,
k^cinigtūm „Königtum“, *kristntūm* „Christentum“,
męinšntūm „Menschentum“, *eigtūm* „Eigentum“,
heōligtūm „Heiligtum“, mindezek neutrumok.

Hímnemű van kettő:

te reixtūm „Reichtum“, *ta iētūm* „Irrtum“.⁴⁵

b) *-schaft* képző a *schaffen* igével függ össze (gót. skapjan), s az ófn. *scaf*, *-scaft*-ból ered, amely modus-t jelent. Míg a kfn.-ben a *-scaf* forma jutott érvényre, addig az egész felnémet területen a *-schaft* alakot találjuk, így nyjnk.-ban *-šoft*. A kettő közül a *-scaf* összetétel a régebbi. A *-scaft* alak a 10. sz.-ban tűnik fel először.⁴⁶ Mineműséget jelent, s főnévvel, melléknévvvel egyaránt egybekapcsolható:

prūvdęšoft „Bruderschaft“,

mutęšoft „Mutterschaft“, *ksőüşęft* „Gesellschaft“,

kfotešoft „Gevatterschaft“, *freidšoft* „Freundschaft“,

wietšoft „Wirtschaft“.

Melléknevekből:

piręitšoft „Bereitschaft“, *eignšoft* „Eigenschaft“,

kfaunęšoft „Gefangenschaft“, *k^cunšoft* „Kundschaft“,

liebšoft „Liebschaft“.

Kollektív értelműk van:

tienęšoft „Dienerschaft“, *laundšoft* „Landschaft“,

maunšoft „Mannschaft“, *sipšoft* „Sippschaft“,

Egyes származékszavak látszólag igetővel való összetételek:

leidęšoft „Leidenschaft“, *wisęšoft* „Wissenschaft“,

reęęšoft „Rechenschaft“, *waundęšoft* „Wanderschaft“,

minthogy azonban a képző csupán főneveknél és adverbiumoknál szerepel, fel kell tennünk, hogy az említett alakok is tulajdonképen szubsztantívált infinitivusok.⁴⁷

⁴⁵ Willmanns, W., Deutsche Grammatik, II. Abteilung, § 295. Strassburg 1899.

⁴⁶ Willmanns i. m. 295. §., Kluge i. m. 25. §.

⁴⁷ Paul i. m. §. 62.

c) Tulajdonság jelzésére a legközönségesebb képző: *-heit*. Mint önálló főnevet találjuk a gótban: *haidus*, masc. ófn. *heit* masc. és femin., kfn. *heit*. Jelentése: mód. mineműség, tulajdonság. Minthogy tulajdonságot fejez ki, természet-szerűleg melléknévi összetételeknél fordul elő túlnyomó részben. Nyelvjárási alakja: *-heid*.

sēihēid „Schönheit“, *þoushēid* „Bosheit“, *plindhēid*

„Blindheit“,

tevbhēid „Derbheit“, *tumhēid* „Dummheit“, *faoihēid*

„Faulheit“,

kleihēid „Gleichheit“, *nehēid* „Neuheit“,

krōubhēid „Grobheit“, *rēihēid* „Reinheit“, *šlahohēid*

„Schlauheit“,

krōizhēid „Gewißheit“, *sihvēid* „Sicherheit“.

Ha a képző főnévhez kapcsolódik, túlnyomó részben személyt jelöl:

kouthēid „Gottheit“, *k^cindhēid* „Kindheit“,

mēinšhēid „Menscheit“, *nōvhēid* „Nartheit“.

Melléknévi igenevekből:

pišēidnhēid „Bescheidenheit“, *kpundhēid* „Gebundenheit“,

klēinhēid „Gelegenheit“, *fēlēinhēid* „Verkegenheit“,

piliphthēid „Beliebtheit“, *pirinthēid* „Berühmtheit“.

Megcsonkult alakban szerepel a képző a köv. két szóban:

wōwrvēd „Wahrheit“, *krāungved* „Krankheit“.

d) Ha a *-heit* képző -ig -re, végződő melléknevekhez járult, *k^c* hangkapcsolat jött létre:⁴⁸

ēwig-hēid *ēwik^cēid* „Ewigkeit“.

Mivel igen nagyszámú ilyen képzés lehetséges, a „-keit“ igen korán absztrahálódott s önálló képzővé lépett elő. Így oly szavakban is előfordul, melyeknek semmi közük sincs torokhanghoz.⁴⁹

ēitlk^cēid „Eitelkeit“, *fruxtpōvk^cēid* „Fruchtbarkeit“,

einzäumk^cēid „Einsamkeit“, *aofmēvksaumk^cēid*

„Aufmerksamkeit“.

⁴⁸ Paul i. m. §. 64. Willmanns i. m. §. 290., Kluge i. m. §. 22.

⁴⁹ Paul i. m. §. 64. Willmanns i. m. 290., Kluge i. m. §. 22.

Analógia révén a képző még tovább bővült. Az -ig végződésű mellékevek befolyása oly nagy volt, hogy ez a ketős képző oly mellékeveknél is előfordul, melyek eredetileg nem is végződnek -ig -re:

hōwtikk^ceid „Härtigkeit“, *reīnikk^ceid* „Reinigkeit“,
klānikk^ceid „Kleinigkeit“, *neīikk^ceid* „Neuigkeit“,

Ez a jelenség nyjnk.-ban sokkal gyakoribb, mint az irodalmi nyelvben:

feīnikk^ceid „Feinheit“,
štrēīnikk^ceid „Strengheit“, *neīgīerikk^ceid* „Neugier“,
piēīerikk^ceid „Begierde“, *keīīikk^ceid* „Gleichheit“,
kreīftikk^ceid „Kräftigkeit“, *leīītsinikk^ceid* „Leichtsinn“,
fōvsīxtikk^ceid „Vorsicht“.

12. Hasonló képzővé-fejlődést mutatnak a következő szavak:

- dog (önállóan tog), -māu, -tseīg, -wevg.
- a) *k^ciēridōg* „Kirchtag“, *weēridōg* „Werktag“, *māudōg* „Montag“,
tīnstōg „Dienstag“, *tunēstōg* Donnerstag (d-t asszimiláció),
freīdōg „Freitag“, *saumstōg* „Samstag“, *sundōg* „Sonntag“.
- b) *pēlmāu* „Bettler“, *tsimēmāu* „Zimmermann“, *mūlimāu* „Milchmann“,
fūēmāu „Fuhrmann“, *k^caofmāu* „Kaufmann“.
- c) *flextseīg* „Flechtzeug“, *woštseīg* „Waschzeug“,
feītseīg „Feuerzeug“, *kriētsēīg* „Grünzeug“,
hēīktseīg „Häkelzeug“, *šreībtseīg* „Schreibzeug“,
šūītsēīg „Schulzeug“, *wektseīg* „Werkzeug“.
- d) *poxmēvg* „Backwerk“, *paomēvg* „Bauwerk“, *foxmēvg* „Fachwerk“.

Nem produktív képzők.

1. Nomina agentis képzésére szolgált a régi nyelvben a többi között a -lo képző (ófn. -al, -il, -ul). Ennek a képzésnek nyoma nyjnk.-ban az -l képző, amely labiális hangok után *ü*-vé fejlődött:

teikl „Deckel“, *fligl* „Flügel“, *šlīzl* „Schlüssel“,
sesl „Sessel“, *tsīgl* „Zügel“, *wīndl* „Windel“,
kīetl „Gürtel“,
kripūl „Krüppel“, *steimbūl* „Stempel“, *wīerūl*
 „Würfel“,
šaorūl „Schaufel“ s. i. t.

Ide tartozik a *-soj*, *-sl* képző is:⁵⁰

šiksoj „Schicksal“, *īwəpleipsl* „Überbleibsel“,
šnitsl „Schnitsel“, sat.

2. Nomina actionis képzésére szolgált az idg.*-*ti* végződés is. Sok ilyen képzés a mai napig fennmaradt. (Ezeket a képzéseket Kluge külön fejezetben, mint verbálabstraktákat tárgyalja.)⁵¹

fluxt „Flucht“, *tsuxt* „Zucht“, *mitkift* „Mitgift“,
fetsixt „Verzicht“, *kipūet* „Geburt“, *kšixt* „Geschichte“,
trōd „Draht“, *mund* „Mund“, *toud* „Tod“, *praod*
 „Braut“,
noud „Not“, *kḡōd* „Gnade“, *pūt* „Bild“, *kuid* „Gold“,
štot „Stadt“, *kḡūvd* „Glut“, *plūvd* „Blut“, *noxt* „Nacht“,
aūdoxt „Andacht“, *fetoxt* „Verdacht“, *šuid* „Schuld“,
ki-duid „Geduld“, *k^cunst* „Kunst“, *kšrōust*
 „Geschwulst“.

Megjegyzés. A *t* előtt szereplő *f*, *s*, *t* vagy magához a gyökérhez tartozik, vagy pedig egy összetett származékszóból absztrahálódott.

Az ófn. *-ōd*, *-ōt* -ra mennek vissza, mely igei absztraktumok képzésére szolgált:

hāma l „Heimat“, *kēijnt* „gegend“, *tsierōd* „Zierat“,
oemūt „Armut“, *māūnvd* „Monat“, s. i. t.

t-képzőre utal. ak még a következő példák:

hōd „Held“, *hejmvd* „Hemd“, *kšeft* „Geschäft“,
trād „Getriede“, *liex̄t* „Licht“, *frej̄d* „Freude“,

Megjegyzés. A következő két szó elveszítette a képzőjét:

ti kmā „Gemeinde“, *vz kipej̄* „Gbäude“.

t-nek *n*-nel való kapcsolata: -nt:

frej̄d „Freund“, *fej̄d* „Feind“, *tsāund* „Zahn“.

⁵⁰ Paul i. m.

⁵¹ Kluge i. m. 9. §.

Megmagyarázhatatlan ezenkívül az -st képző ezekben a példákban:

h̄iepst „Herbst“, *h̄eĩŋkst* „Hengst“, *tunst* „Dunst“,
auŋst „Angest“.

II. Melléknévképzés.

1. Ha azt akarjuk kifejezni, hogy valamely tárgy ebből vagy amabból az anyagból való, akkor rendszerint *-en* képzőt illesztünk az anyagot jelentő szóhoz. Nyelvjárási alakja *-en*. Ez a képző egy régi *-in* alakra megy vissza. (V. ö. lat. *agn-in-us*, *div-in-us*, gót *silubreins*, *gulpeins*, ófn. *guldin*, *hulzín*, kfn. *golden*).⁵²

kuiden „golden“, *irden* „irden“, *leinen* „leinen“,
metoilen „metallen“, *popieren* „papieren“, *seiden*
„seiden“,
wuilen „wollen“, *kupfen* „kupfern“, *leden* „Ledern“,
silbern „silbern“, *eisen* „eisen“ s. i. t.

A *ledern*, *silbern* sat. analógiájára, ahol tehát a *tó r* hangra végződik az úfn.-ben önálló képző keletkezik: *beinern*, *berettern*.⁵³ Mivel az úfn. *-ern* *-nek* épűgy, mint az *-en* *-nek* *nyjk.-ban* *-en* felel meg, igen nehéz megállapítani, vajjon ez a képzésmód *nyjk.-ban* is polgárjogot nyert-e.

pānen „beinern“, *klōzen* „gläsern“, *huitsen* „holzern“,
stānen „steinern“, *šweinen* „schweinern“, *kōüwen*
„kälbern“.

2. Igen régi melléknévképző az *-iš*. Paralleljét a görög *-iskos*-ban láthatjuk. Ófn.-ben *-isc*. Produktívítására jellemző, hogy az ol. *-esco* és franc. *-esque* is a germánból vett kölcsönképző.⁵⁴ Főleg oly származékszavakat alkothatunk segítségével, melyeknek alapszava személyt jelölő szó.

peiriš „bäurisch“, *tiēbiš* „diebisch“, *jidiš* „jüdisch“,
knehtiš „knechtisch“, *nāriš* „nārrisch“, *teifliš*
„teuflich“.

⁵² Kluge i. m. §. 55.

⁵³ Paul i. m. §. 66.

⁵⁴ Willmanns §. 355. Absatz 2.

tīerīš „tierisch“, *fiḡiḡiḡ* „viehisch“ s. í. t.

-er végződésű főnevekből:

tīḡterīš „dichterisch“, *kriḡgerīš* „kriegerisch“,
proīlerīš „prahlerisch“, *rēidnerīš* „rednerisch“,
šmeḡlerīš „schmeichlerisch“, *fəšvəḡinderīš*
 „verschwenderisch“,
ōvəklaorōiḡ „aberglaubisch“, *himliḡ* „himmlisch“,
štēitiḡ „städtisch“, *tīekiḡ* „türkisch“, *tsaorvəriḡ*
 „zauberisch“.

Igéből van származtatva:

mueriḡ „mürrisch“.

Rossz mellékjelentést kaptak:

k^cindiḡ „kindisch“, *peḡeriḡ* „bäuerisch“, *heeriḡ*
 „herrisch“.

Helység-, országnevekből:

wīenerīš „wienerisch“, *peḡlineriḡ* „berlinerisch“,
šwāōiḡ „schwäbisch“, *preḡiḡiḡ* „preußisch“,
puīliḡ „polnisch“, *ēḡngliḡ* „englisch“, *kriḡiḡ* „griechisch“,
rusiḡ „russisch“, *uḡgariḡ* „ungarisch“,
aziatiḡ „asiatisch“, *k^cinēziḡ* „chinesisch“,
špāniḡ „spanisch“, *indiḡ* „indisch“, *švəḡiḡtserīš*
 „schweizerisch“.

Pleonasztikus az -iḡ a következő képzésekben:

afrikaniḡ „afrikanisch“, *amerikaniḡ* „amerikanisch“,
indianiḡ „indianisch“, *meksikaniḡ* „mexikanisch“,

3. Már az ófn.-ben megtaláljuk az -ag/-ig képzőt, melynek segítségével mellékneveket képeztek főnevekből. (V. ö. gót *mōdags*, lat. pers-icus indicus). Aszerint, hogy -ig, vagy -ag került az alapszóhoz, a tőhangzó umlautot kapott, vagy pedig változatlan maradt. Nyjnk.-ban csak -ig szerepel.

ūpeḡidig „unbändig“, *peḡgig* „bergig“, *plūvėdig* „blutig“,
ēḡkig „eckig“, *ēḡzig* „eisig“, *tuftig* „duftig“, *tunstig*
 „dunstig“,

fōvėbig „farbig“, *fēḡrig* „feuerig“, *fleḡiḡig* „fleischig“,
keḡistig „geistig“, *kiftig* „giftig“, *kuidig* „goldig“,
krōzig „grasig“, *krindig* „gründig“, *hōvėrig* „haarig“,
heḡifig „häufig“, *heḡtsig* „herzig“, *k^ceenig* „körnig“,
laozig „lausig“, *liftig* „lüftig“, *mōdig* „madig“.

meisig „mäßig“, *neiplig* „neblig“, *roustig* „rostig“,
runtslig „runzelig“, *soitsig* „salzig“, *šmierig*
 „schmierig“,
šmutsig „schmutzig“, *tāgig* „teigig“, *rievzig* „riesig“,
šuftig „schuftig“.

Mindezek tárgynevek származékszavai.

Folyamat és állapot-megjelölés az alapjuk a köv. képzé-
 seknek:

āundextig „andächtig“, *pisig* „bißig“, *kipietig*
 „gebürtig“,
tuvštig „durstig“, *eōlig* „eilig“, *ēvrig* „ewig“,
houfentig „hoffährtig“, *fleisig* „fleißig“,
kfreisig „gefrässig“, *freidig* „freudig“,
kovštig „garstig“, *keitsig* „geizig“, *kivrig* „gierig“,
kleibig „gläubig“, *kveidig* „gnädig“, *heōlig* „heilig“,
hitsig „hitzig“, *hunrig* „hungrig“, *jārig* „jährig“,
kreiftig „kräftig“, *lestig* „lästig“, *leidig* „ledig“,
listig „listig“, *lustig* „lustig“, *mextig* „mächtig“,
mineidig „meineidig“, *nēdig* „nötig“, *fenumftig*
 „vernünftig“,
prextig „prächtig“, *šuidig* „schuldig“, *kšvīerig*
 „geschwüurig“,
sēlig „seelig“, *fovsixtig* „vorsichtig“, *kšpasig* „spassig“,
štreidig „streitig“, *šindig* „sündig“, *tetig* „tätig“,
traorig „traurig“, *tixtig* „tüchtig“, *wixtig* „wichtig“,

Melléknevekből illetőleg névmásokból:

einig „einig“, *ātsig* „einzig“, *rixtig* „richtig“,
aorrixtig „aufrichtig“, *undeteinig* „untertänig“,
leweindig „lebendig“.

Igékben:

kütig „giltig“, *ōheingig* „abhängig“, *pisteindig*
 „beständig“,
feig „fähig“, *fōlig* „fällig“, *kfōlig* „gefällig“,
aoskibig „ausgiebig“, *noxlesig* „nachlässig“,
kšeivig „schäbig“, *šlāfrig* „schlāfrig“, *aozveindig*
 „auswendig“.

Megjegyzés. A *-sōlig* képző keletkezésénél a következő-
 ket kell szem előtt tartanunk. A *-sal* végződésű főnevek to-

vábbképzése: -salig/-selig (i miatt umlaut) pl. Mühsal/mühselig. Ez a -selig azután absztrahálódott, s a selig melléknévvel vétetett egynek. Így keletkeztek azok az alakok, melyeknek alapszavában semmiféle -sal nem szerepel:⁵⁵

ōemsōlig „armselig“ *fēidsōlig* „feindselig“,
rēidsōlig „redselig“.

Egészen fiatal képzések adverbiumokból:

nīdrig „niedrig“, *īvrig* „übrig“, *inig* „innig“,
vlānig „alleinig“, *turtig* „dortig“, *hizig* „hiesig“,
foerig „vorig“, *heīdig* „heutig“, *heirig* „heurig“,
kēistrig „gestrig“, *mōvgig* „morgig“, *pishevrig*
„bisherig“.

7. Felnémet nyelvjárási sajtáság az -et, -at képző, mely nyelvjárásunkban is igen gyakori. Eredetére nézve szabályszerű hangtani folytatása az úfn. -echt, -icht képzőknek. Nyelvjárási alakja: -vd.

puḡvd bucklig; *ēikvd* eckig; *toivvd* töricht;
potšvd ungeschickt; *tepvvd* peppicht; *kšekvd* scheckig;
trēikvd dreckig; *āaugvd* einäugig; sat.

5. Miként a főnévképzésnél, épenúgy itt is egyes melléknévi összetételekben szereplő, többé-kevésbé önálló tagok képzőjelleget vettek fel. Ilyenek: -hoft, -sāum, -lix, -pōv.

a) -hoft. A gótban még önálló kapcsolatba áll: liugom hafts „verheiratet, durch Ehe gebunden, gefesselt“. A hafjan igének szabályszerű participiuma.⁵⁷ Ósrokona a latin captus -nak. Jelentése: valamivel ellátott.

taovhoft „dauerhaft“, *eiklhoft* „ekelhaft“, *eovnthoft*
„ernshaft“,

feōlvhoft „fehlerhaft“, *nevhoft* „nahrhaft“, *šaodvhoft*
„schauderhaft“,

ševtshoft „scherzhaft“, *kwisnhoft* „gewissenhaft“,

tsveimūhoft „zweifelhaft“, *lūnhoft* „lügenhaft“.

Nem illik azonban ez az alapjelentés (vmivel ellátott) a köv. képzésekre:

fablhoft „fabelhaft“, *māunhoft* „mannhaft“, *meistvhoft*
„meisterhaft“, *mustvhoft* „musterhaft“.

A jelentés itt: valamilyen alkat.

⁵⁵ Paul i. m. §. 68.

⁵⁷ Wilmanns i. m. §. 379.

Mellénevek származékszavai:

poushoft „boshaft“, *krāunghoft* „krankhaft“, *wōvhoft* „wahrhaft“.

Alapszavuk lehet ige is, névszó is:

šmeixhoft „schmeichelhaft“, *wāuhoft* „wohnhaft“.

A *-hoft* továbbképzése: *-hoftig*:

wōvhoftig „wahrhaftig“ sat.

b) A *-sāum* képző a gót *sama*. ófn. *sama*, *samo*, kfn. *same* szavakkal azonos. Mint összetétel már a gótban is szerepel: *lustusams* „lieblich“. Jelentése: ugyanolyan, ahhoz hasonló.

Főnevekből:

oxtsāum „achtsam“, *evsāum* „ehrsam“, *kraosāum* „grausam“,
heōsāum „heilsam“, *rōtsāum* „ratsam“, *sōvgsāum* „sorgsam“.

Mellénevekből:

pitoxtsāum „bedachtsam“, *āsāum* „einsam“, *kirextsāum* „gerechtsam“,
lāungsāum „langsam“.

Valamely cselekvésben megnyilvánuló ügyességet, ahhoz való hajlamot jelent:

tuitsāum „duldsam“, *eiṃpfindsāum* „empfindsam“,
špōvsāum „sparsam“, *fuiksāum* „folgsam“, *moxsāum* „Wachsam“,
ū-aorvhoidsāum „unaufhaltsam“.

c) A legelterjedtebb ezek közül kétségtávol a: *-liχ*. A *-liχ* is önálló szóból származott: gót *leik*, ófn. *lih*, kfn. *lich* = test. Eredetileg bahuvrihiösszetételeket képez.⁵⁸

meinliχ férfi alakját, fajtáját bíró.

Személyeket jelölő főnevekből:

evtsliχ „ärztlich“, *peivliχ* „bäuerlich“, *privdeliχ* „brüderlich“,
pivgeliχ „bürgerlich“, *fēidliχ* „feindlich“, *frēidliχ* „freundlich“,
kōūtliχ „göttlich“, *junfraoliχ* „jungfraulich“,
k^cinigliχ „königlich“, *k^ceizvliχ* „kaiserlich“.

⁵⁸ Kluge i. m. §. 59.

k^cindliχ „kindlich“, *me^ciⁿšliχ* „menschlich“, *muteliχ*
 „mütterlich“,
riteliχ „ritterlich“, *šmei^csteliχ* „schwesterlich“,
we^cibliχ „weiblich“.

Tárgyat jelölő főnevekből:

pri^cveliχ „brieflich“, *i^cveliχ* „erblich“, *ke^ci^cstliχ* „geistlich“,
krindliχ „gründlich“, *hā^cmlⁱχ* „heimlich“, *h^cö^ufliχ*
 „höflich“,
noti^celiχ „natürlich“, *š^criftliχ* „schriftlich“,
sinliχ „sinnlich“, *š^ctotliχ* „stattlich“, *stei^ctliχ* „ständig“,
w^cö^dliχ „weltlich“.

Időt jelölő főnevekből:

aoⁿplikliχ „augenblicklich“, *e^cindliχ* „endlich“,
hie^cpstliχ „herbstlich“, *wi^cndeliχ* „winterlich“,
tse^ci^dliχ „zeitlich“.

Folyamatot, állapotot jelölő főnevekből:

ēⁱχ^kstliχ „ängstlich“, *ki^cp^reⁱχ^liχ* „gebrechlich“,
e^cvliχ „ehrlich“, *fe^ci^cveliχ* „feierlich“, *fr^cö^gliχ* „fraglich“,
kf^cē^veliχ „gefährlich“, *kri^cχ^tliχ* „gerichtlich“,
kš^ce^ftliχ „geschäftlich“, *kli^ckliχ* „glücklich“,
jū^cgeⁱndliχ „jugendlich“, *nⁱtsliχ* „nützlich“,
u^cendliχ „ordentlich“, *pe^ciⁿliχ* „peinlich“, *š^cme^vtsliχ*
 „schmerzlich“,
si^ctliχ „sittlich“, *und^všⁱdliχ* „unterschiedlich“,
he^vš^oftliχ „herrschaftlich“, *lā^cundš^oftliχ* „landschaft-
 lich“,
wi^cetš^oftliχ „wirtschaftlich“, *wi^cisⁿš^oftliχ* „wissenschaft-
 lich“.

Néhány melléknévből képzett származékszó jelentésével
 izolálódott:

e^ci^gentliχ „eigentlich“, *ki^cw^eiⁿliχ* „gewöhnlich“, *h^cē^veliχ*
 „herrlich“,
li^cvliχ „lieblich“, *ö^cü^fentliχ* „öffentlich“, *re^ci^χliχ*
 „reichlich“,
tse^cv^tliχ „zärtlich“.

Egyes származékszavak csupán megközelítést, hajlamot
 jelölnek:

pla^coliχ „bläulich“, *pra^culiχ* „bräunlich“, *š^croi^vtsliχ*
 „schwärzlich“,

węizliχ „weißlich“, *sięzliχ* „süßlich“, *kreiηgliχ*
„kränklich“,

klālīχ „kleinlich“, *reχtliχ* „rechtlich“, *reīliχ* „reinlich“,
Határozójelleggel bírnak:

ęiseliχ „äußerlich“, *keįntsiχ* „gänzlich“, *ineliχ* „innerlich“,

kšweeliχ „schwerlich“, *hęufęntliχ* „hoffentlich“.

Egyedülálló:

freęli „freilich“.

Alighanem igéből származnak:

teįtliχ „deutlich“, *triηgliχ* „dringlich“, *meįgliχ* „möglich“,
hinleįηgliχ „hinlänglich“, *števbiχ* „sterblich“, *taogliχ*
„tauglich“,

vetraoliχ „vertraulich“, *wiekliχ* „wirklich“, *tsimliχ*
„ziemlich“,

unaofheeliχ „unaufhörlich“, *fekeizliχ* „vergeßlich“,
sreikliχ „schrecklich“,
eimpfindliχ „empfindlich“.

Sajátságos képzések:

fięxteliχ „fürchterlich“, *leχeliχ* „lächerlich“.

Nem érezzük többé az alapszót a következőknél:

neįmiχ „nämlich“, *pūlig* „billig“, *treifliχ* „trefflich“,
špeeliχ „spärlich“.

d) A harmadik képző, amely önálló szóból keletkezett:
-*pōv*. Ófn., illetve kfn.-ben -bâri (ófn.), baere (kfn.). Alapszava beran ige vinni. Jelentése tehát: vivő.⁵⁹

oxtpōv „achtbar“, *tāuηkpōv* „dankbar“, *tinstpōv*
„dienstbar“, *fruxtpōv* „fruchtbar“,

kęoustpōv „kostbar“, *wundępov* „wunderbar“.

Alapjelentése azonban korán általánosult, így melléknevek, sőt igék is szerepelhetnek alapszóként.⁶⁰

Melléknevek:

oufnpōv „offenbar“, *sundępōv* „sonderbar“.

Igék:

praoxpōv „brauchbar“, *teįηkpōv* „denkbar“, *kreįfpōv*
„greifbar“, *triηkpōv* „trinkbar“, *tsoįpōv* „zahlbar“.

⁵⁹ Paul i. m. §. 76.

⁶⁰ U. a.

6. Egyazon alapszóból többféle képzővel lehetett melléknévet képezni. Ezeknek a különféle képzőkkel képzett melléknéveknek eredetileg egy volt a jelentésük is. A képzők eme konkurrenciája azonban lassanként jelentésdifferenciálódásokhoz vezetett.⁶¹

piwēigliḡ/piwēigpōw „beweglich/bewegbar“,
fuxtsâum/fiwtvliḡ „furchtsam/fürchterlich“,
keiſtig/keiſtliḡ „geistig/geistlich“,
kleiḡbig/klaobhoft/klaobliḡ „gläubig/glaubhaft/glaublich“,
spōwsâm „sparsam“, *speḡliḡ* „spärlich“,
wieksâum/wiekliḡ „wirksam/wirklich“.

4. Melléknévképző-jelleget — mint összetételek második tagjai — még a következő szók vesznek fel:⁶⁶

-*fui* „voll“ *louz* „los“.

- a) *plāifui* „planvoll“, *proxtfui* „prachtvoll“,
hoſfnunḡsfui „hoffnungsvoll“, *talēintfui* „talentvoll“,
 b) *ānunḡslouz* „ahnunglos“, *nōnlouz* „atemlos“.

III. Számnévképzés.

1. 4—19. a tőszámnevek kétféle alakban szerepelnek nyjk.-ban:

a) jelzői és b) önálló formában. Önálló használatban a számnévhez *-i* járul, mely minden valószínűség szerint le-tűnt nominativuszi forma, vagy talán genitivus partitivus:

neī heizw „neun Häuser“, *wieḡfūi heizw santsn?* „wieviel Häuser sind es denn?“

neini „neun“.

Megjegyzés: 1940 *taoznd neihundvd fiwtſig* és nem *neītsēi hundvd*.

Az *und* kopula az egyesek és tizedesek között *en* tompult alakban jelenik meg:

ānentswantsig 21; oxtēnfuxtsig 58. sat.

2. A sorszámneveket a tőszámnevekből képezzük és pedig

⁶¹ Paul i. m. 77. §.

⁶⁶ Paul i. m. 78. §.

az ősrégi -t képzővel: 1—19 -ig: *-t(i)*; 20 -*st(i)*.⁶²
tę fięti „der vierte“, *fuxtsęinti* „fünfte“,
ānentswantsigsti „einundzwanzigste“.

Az 1. 2. 3. 4. sorszámneveknek a következő etimológiájuk van

- a) *ęvšt, tę ęvšti* nem más, mint *ęr* „azelőtt“ superlativusa.⁶³
 b) *tsęęitę, tę tsęęiti* aránylag fiatal analógiaképzés.
 c) *tritę, triti* őfn. drittő. Az ősnyelvben -jo képzővel találkozunk. Ez hozta létre az i/ei hangú differálódást.

3. A szorzószámneveket nyjnk.-ban a tőszámhoz járuló -*fox* képzővel képezzük. Ez a képző csak a kfn.-ben jelenik meg s északról nyomul délfelé. Ezért nem kapott még ez a képzésmód nyjnk.-ban teljes polgárjogot. Általánosan elterjedt azonban: *āfox* „einfach“.

4. A törteket a sorszámnevekből képezzük -*tļ* < Teil képzővel, noha a t hangot a sorszámnévhez tartozónak szoktuk felfogni:⁶⁴

tritļ „Drittel“, *fiętļ* „viertel“, *tswantsigstļ* „zwanzigstel“, stb.

IV. Igeképzés.

Az igeképzésről Willmanns a következőket mondja:

„Die Flexion ist am Verbum reicher entwickelt, als an irgend einer anderen Wortart; dagegen hat die Sprache verhältnismäßig wenige Formen für die verbale Wortbildung. Zwar gibt es zahllose abgeleitete Verba und in ihnen mannigfache Suffixe, aber diese Suffixe gehören meist den Nominibus an, die den Verben zugrunde liegen und die Suffixe, die zu verbalen Bildungen gebraucht werden, haben sich erst zu solchen abgeleiteten Verben aus ursprünglich nominalen Endungen entwickelt, zum Beispiel die Endung -igen aus Verben, die zu Adjektiven auf -ig gehörten.

Insofern die Vermehrung des verbalen Wortschatzes

⁶² Willmanns i. m. 457. §. 2. bekezdés.

⁶³ U. a. 1. „

⁶⁴ U. a. 458. §. 3. bekezdés.

nicht durch Composition herbeigeführt wird, ist sie fast ganz auf die schwachen Verben beschränkt.

Unbeschränkt ist die Zahl der schwachen Verba. Auch sie sind zum Teil Wurzelverba, aber bei weitem die meisten sind Ableitungen von Nominibus und in diesen Ableitungen liegt ihre Lebenskraft. Die Formen der Schwachen Verba erscheinen als Mittel aus anderen Wortarten Verba zu bilden“.⁶⁵

Ezek szerint nyjnk.-ban is számos gyöngé igét találunk, melyek részben főnevekből, részben mellénevekből képzettek.

1. Főnevekből:

a) Tárgyak neveiből:

okvñ „ackern“, *pō'n* „baden“, *pīvštn* „bürsten“, *eidvñ* „eutern“,

fēvm „färben“, *fēivñ* „feuern“, *fišñ* „fischen“, *fīvdvñ* „füttern“,

keivñ „geigen“, *hōuvü'n* „hobeln“, *hambü'n* „kämmen“, *kñēivü'n* „knebeln“,

kñivñ „knien“, *kñeipfü'n* „knöpfen“, *kñipfē* „knüpfen“, *kugln* „kugeln“,

moin „malen“, *nogln* „nageln“, *pfēivv* „pfefen“, *pflauntsn* „pflanzen“,

pflostvñ „pflastern“, *rēivñ* „regnen“, *rigln* „riegeln“,

so'ln „satteln“, *šōüin* „schalen“, *šaovüin* „schaufeln“, *sixln* „sicheln“,

spivñ „sperren“, *štōüin* „stellen“, *stāumv* „stammen“, *stēimv* „stemmen“,

veitvñ „wetten“, *štēimbü'n* „stempeln“, *tēöin* „teilen“, *wiksn* „wachsen“,

wikln „wickeln“, *trumü'n* „trommeln“, *tsukvñ* „zuckern“, *tsigln* „zügeln“,

tseivñ „zeichnen“.

Folyamatot, állapotot jelölő szókból:

oxtn „achten“, *āundvovtñ* „antworten“, *ōvovvñ* „arbeiten“,

⁶⁵ Willmanns i. m. 16. §. 27. 1.

petn „beten“, *peixtn* „beichten“, *piēzn* „büßen“,
tāuŋgø „danken“,
trēn „drohen“, *tinstn* „dünsten“, *feien* „feiern“, *frōn*
 „fragen“,
kriēzn „grüßen“, *huŋen* „hungern“, *hiētŋ* „hüten“,
klōŋ „klagen“,
k'imēn „kümmern“, *lōum* „loben“, *plōŋ* „plagen“,
raom „rauben“,
rēin „reden“, *razŋ* „reisen“, *šimpfv* „schimpfen“,
sloxtŋ „schlachten“,
šitsn „schützen“, *spūin* „spielen“, *trāmēt* „träumen“,
 „träumen“,
trestn „trösten“, *wekslŋ* „wechsell“, *wēitŋ* „wetten“,
mundēn „wurdern“, *tsoin* „zahlen“, *tsōün* „zählen“,
tswēiwūn „zweifeln“.

2. Melléknevekből:

Sok ide tartozó ige többnyire csak *fø*-igekötővel összetéve szerepel, amely mind az úfn. er-, mind a ver- igekötőnek megfelelő lehet.

føreinden „verändern“, *føpleintn* „verblenden“,
føhindēn „verhindern“,
aozlān „leeren“, *aofkleēn* „aufklären“, *lēzn* „lösen“,
føkien „erkühlen“, *føkiētsn* „verkürzen“,
rixtŋ „richten“, *føšēinēn* „verschönern“, *kwāmø*
 „wärmen“.

Amíg az úfn. irodalmi nyelvben trocken (trucknen)umlaut nélkül jelenik meg, addig nyjk. aránylag pontosabb; az umlaut fennforgása u. i. az első gyenge igeosztályba tartozást pontosabban jelöli: *trikēn* „trocken“.

Középfokú melléknevekből:

føpēisēn „verbessern“, *føkrēisēn* „vergrößern“, sat.

Egyéb példák még:

hēōn „heilen“, *iēn* „irren“, *faoiŋ* „faulen“, *føwōxø*
 „verwelken“.

Intranszitiv képzésekben nyjnk. igen szegény:

erbleichen, erblinden, erkranken helyett egyszerűen

plāx-, plind, präuŋg wēen-t mondunk.

erinēn „erinnern“, *pikēiŋø* „begeggen“.

3. Nem olyan produktív, mint az úfn. irodalmi nyelvben az *-en* képző. Eredete: ófn. *-arôn*, *-irôn* *-iren*; kfn. és ufn. *-ern*. Kluge az ide tartozó képzéseket jelentéstartalom szerint desiderativa, iterativa és intensitiva igékre osztja. Ezek közül nyjnk.-ban csak az iterativa és desideratív képzések vannak meg.

ējšlafē „einschläfern“, *štuipēn* „stolpern“, *stoutēn* „stottern“,

wīχēn „wiehern“, *šimēn* „schimmern“, *šlumēn* „schlummern“.

4. az úfn. *-eln* *-nek* nyjnk.-ban dentálisok és gutturálisok után *-ln*, egyébként *-ü'n* felel meg. Az ófn. *-alôn*, *ilôn*-ból keletkezett. Jelentésük szintén iteratív, illetőleg intensív.

pe'ln „betteln“, *hãundln* „handeln“, *klindzln* „klingeln“, *plindzln* „blinzeln“, *heĩšln* „hätscheln“, *kitsln* „kitzeln“,

puetsln „purzeln“, *šmeiχln* „schmeicheln“, *fetsev̄tln* „verzärteln“,

hēikln „häkeln“, *auštikln* „anstückeln“, *kriewü'n* „griebeln“,

tãmü'n „taumeln“, *krapü'n* „kriechen“, *miex̄tln* „arg stinken“,

5. a gót *-atjan*, ófn. *-azzen*, *-izzen*, kfn. ezen képzőnek nyjnk.-ban *-(ts)n* felel meg.

si rauntsn „ranzen“, *huntsn* (*Hund*) „hunzen“,

fešmõütsn „unterliegen“, *jugvetsn* „jauchzen“,

plitsn „bitzen“,

šluxtsn „schluchzen“, *si muksn* „sich mucksen“.

Megjegyzés: *faoleĩntsn* eredete fauler Lenz. Tehát nem sorolható a *-(ts)n* képzések közé.⁶⁷

stigtsn „stottern“.

6. Egészen új képzések. A *krēiftiņē* „kräftigen“, *ēĩndiņē* végződése az *-ig* melléknévképzőből keletkezett. Új képzések:

evk'undivē „erkundigen“, *ēĩnstiņē* „ängstigen“,

piŕēĩstiņē „befestigen“, *reĩniņē* „reinigen“.

⁶⁶ Kluge, Fr., Abriß der deutschen Wb., Halle 1925², 9—10. o.

⁶⁷ Paul i. m. 87. §.

N. B. Felismerhetetlen az alapszó:

šnoexə „schnarchen“-nél.

7. Francia eredetű az *ieŋ*-képző, amely közvetlenül a tőhöz járul s csak ez után következnek a német igevégződések.⁶⁸

Kluge szerint a XIII. sz.-ban polgárjogot nyert francia idegen szavak továbbképzése folytán keletkezett.

a) Idegen szavak:

prepariēn „preparieren“, *korigiēn* „korrigieren“.

b) Valódi német szavak:

hoiwīēn „halbieren“, *haoziēn* „hausieren“, *šatiēn* „schattieren“;

prowiēn „probieren“, *kutšīēn* „kutschieren“.

8. Erős igékkel kapcsolatos faktitív igék:

peiŋ „beugen“ (az erős *piēŋ*) *ratsŋ* „reizen“, *treiŋge* „tränken“;

reiŋe „rennen“, *treiŋe* „trennen“, *šmōütsŋ* „schmelzen“;

piwēiŋ „bewegen“, *fiēn* „führen“, *weike* „wecken“.

Egyéb képzések erős igékből:

kipiēn „gebühren“, *šupfə* „schupfen“, *tsukə* „zucken“
sat.

⁶⁸ Paul i. m. 89. §. 124. o.; Kluge i. m. 6. §.

IRODALOM.

I. Általános nyelvészeti munkák:

- Delbrück, B.*, Einleitung in das Sprachstudium, Leipzig, 1880.
Delbrück, B., Grundfragen der Sprachforschung mit Rücksicht auf
W. Wundts Sprachpsychologie erörtert, Straßburg, 1901.
Erdmann, R., Die Bedeutung des Wortes, Leipzig, 1900.
Forchhammer, J., Die Grundlage der Phonetik, Heidelberg, 1924.
Güntert, H., Grundfragen der Sprachwissenschaft, Leipzig, 1925.
Jespersen, O., Lehrbuch der Phonetik, Leipzig u. Berlin, 1904.
Meyer, G., Sprachgeschichte und Volkskunde, Berlin, 1855.
Makai, L., Jelentéstanulmányok a másodlagos komplikációs jelentés-
változásról, Székesfehérvár, 1908.
Paul, H., Prinzipien der Sprachgeschichte, Halle a/S, 1920.⁵
Schwartz E., A német köznyelv és helyes kiejtése, Budapest, 1940.
Sütterlin, L., Die Lehre von der Lautbildung, Leipzig, 1925.

II. Német nyelvészeti munkák:

a) Általános művek:

- Behaghel, O.*, Geschichte der deutschen Sprache, Berlin u. Leipzig, 1928.⁵
Behaghel, O., Die deutsche Sprache, Leipzig, 1950.⁸
Kluge, F., Unser Deutsch, Leipzig, 1929.⁵
Kluge, F., Deutsche Sprachgeschichte, Leipzig, 1925.
Schwartz Elemér, Egyetemi előadások 1935—1938. kézirat.
Weise, O., Unsere Muttersprache. Ihr Werden und ihr Wesen, Leipzig u.
Berlin, 1929.¹¹

b) Nyelvtanok:

- Dieter, F.*, Laut- und Formenlehre der altgermanischen Dialekte, Leipzig,
1900.
Braune, W., Gotische Grammatik, Halle, 1928.²
Braune, W., Althochdeutsche Grammatik, Halle, 1956.⁵
Paul, H., Mitteldeutsche Grammatik, Halle, 1939.¹³
Heyse-Lyon, Deutsche Grammatik, Hannover, 1886.
Paul, H., Deutsche Grammatik, 5 Bände, Halle, 1916—20.
Vilmar, A., F., C., Anfangsgründe der deutschen Grammatik, III. Teil,
Marburg u. Leipzig, 1871.
Willmanns W., Deutsche Grammatik, Straßburg, 1899.²
Wollmann, F., Deutsche Sprachkunde, Wien, 1936.²

c) *Szótárak:*

- Grimm, Deutsches Wörterbuch, Leipzig, 1854.
 Paul, H., Deutsches Wörterbuch, Halle, a/S., 1897.
 Hoffmann—Block, Wörterbuch der deutschen Sprache, Leipzig, 1936.¹⁰
 Kluge—Götze, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 1954.¹¹
 Hofstaetter—Peters, Sachwörterbuch der Deutschkunde, Leipzig—Berlin, 1950.
 Schmeller, A., Bayerisches Wörterbuch, Stuttgart u. Tübingen, 1827—1837.

d) *Szóképzéssel foglalkozó munkák:*

- Becker, R. F., Die deutsche Wortbildung, Frankfurt a/M., 1824.
 Jeitteles, A., Neuhochdeutschen Wortbildung, Wien, 1865.
 Kluge, Fr., Abriß der deutschen Wortbildungslehre, Halle, 1925.
 Lorch, H., Arteigene Sprachlehre. Wortbildung, Leipzig, 1935.
 Rozwadowski, J., Wortbildung und Wortbedeutung, Heidelberg, 1904.
 Tobler, L., Über die Wortzusammensetzung, Berlin, 1868.
 Andresen, R., G., Über deutsche Volksetymologie, Heilbraun, 1899.⁶

e) *Nyelvjárási munkák:*

- Bach, A., Deutsche Mundartforschung, Heidelberg, 1954.
 Schmid, H., Sprachinsel und Volkstumsentwicklung, Münster, 1951.
 Schwartz, E., Bevezetés a hazai német nyelvjáráskutatásba, Budapest, 1925.
 Weise, O., Unsere Mundarten, ihr Werden und ihr Wesen, Leipzig—Berlin, 1919.
 Wenker—Wrede, der deutsche Sprachatlas, Marburg, 1926.
 Schmeller, A., Die Mundarten Bayerns, München, 1921, Neudruck, München, 1929.
 Mausser, O., Die Mundarten Bayerns, Registerband zu Schmellers Werk. München, 1950.
 Eszterle, E., A budakeszi német nyelvjárás hangtana, NPhD. XLI. Budapest, 1929.
 Schwartz E., A rábalapincsközi nyelvjárás hangtana, NPhD. X. Budapest, 1914.
 Riedl, F., A budaörsi német nyelvjárás mondattana, NPhD. LIV. Budapest, 1935.
 Schilling, R., Dunakömlöd és Németkér telepítés- népiség- és nyelvtörténete NPhD. LII. Budapest, 1935.
 Schudt, H., Wortbildung der Mundart von Wetterfeld, Giessen, 1927.

Folyóiratok:

- Teuthonista. Zeitschrift für deutsche Dialektforschung und Sprachgeschichte herausgegeben von dr. Hermann Teuchert, Bonn und Leipzig.

Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, herausgegeben von F. Techmer, Leipzig.

Zeitschrift für Mundartforschung, herausgegeben von Walther Mitzha.

Zeitschrift für deutsche Wortforschung, herausgegeben von Fr. Kluge.

Neue Heimatblätter, herausgegeben von Dr. Richard Huß Budapest.

Muttersprache, Zeitschrift für deutsches Sprachleben, Berlin.

Deutsche Forschungen in Ungarn, herausgegeben von R. Huß—

Fr. Basch Budapest.

Zeitschrift für deutsche Sprache, herausgegeben von Dr. D. Sanders.

Hamburg u. Leipzig.

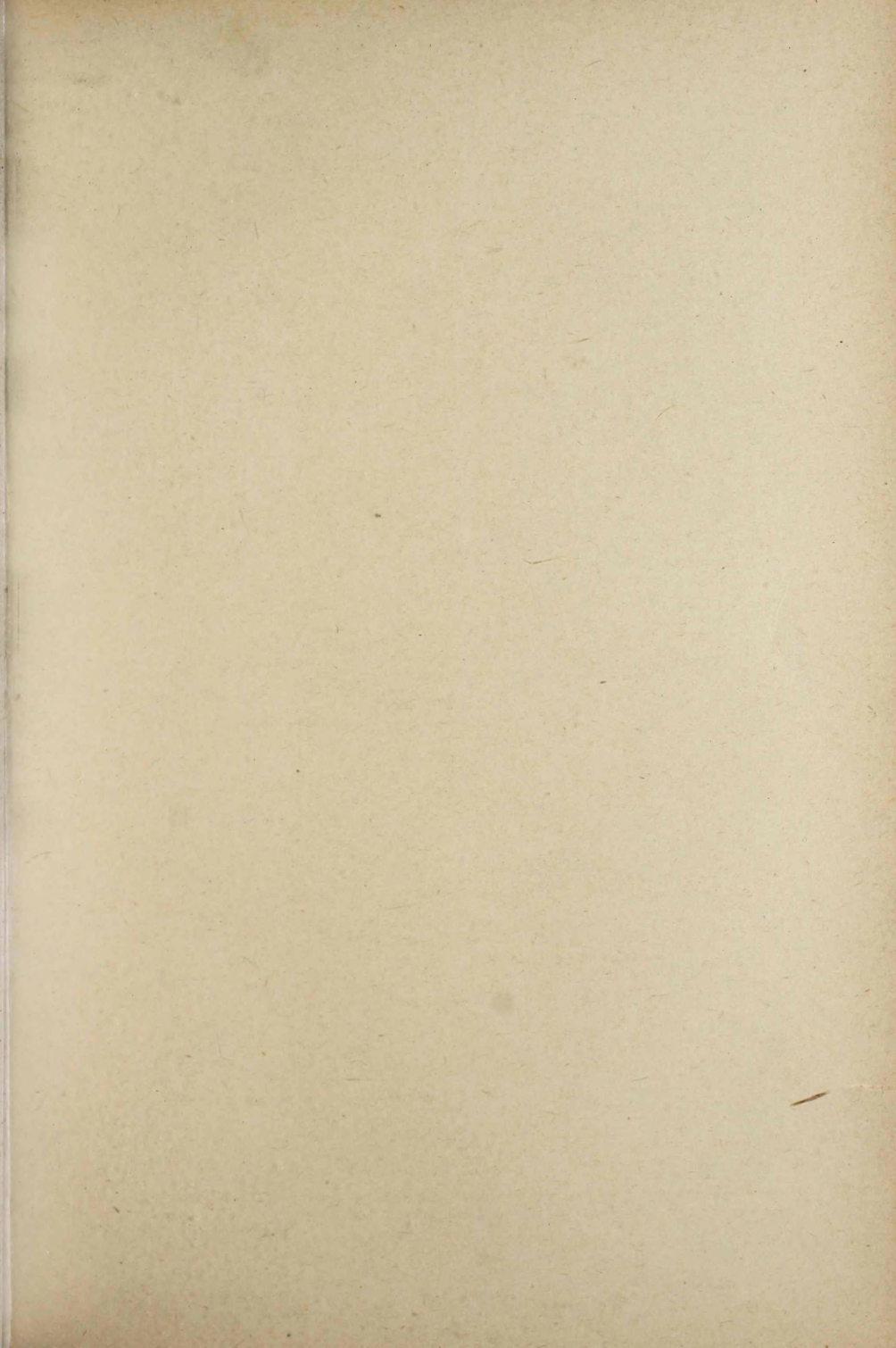
Vegyes munkák:

Boroosky, S., Pest vármegye monográfiája.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye áll. ismertetője és címtára.

Bártfai Szabó László, Pest megye történetének okleveles emlékei 1002—1599-ig, Budapest, 1958.

A NÉMET NYELVÉSZETI DOLGOZATOK
EDDIG MEGJELENT SZÁMAI.

1. Mollay Károly: Középkori soproni családnevek, Bp., 1938.
2. Felszeghy Ediltrud: A császári és királyi hadsereg nyelve Magyarországon, Bp., 1938.
3. Tarján Jenő: A vasércbányászat szaknyelvének szókincse Rudabányán, Bp., 1939.
4. Tóth Ilona: Német eredetű magyar divatszók, Bp., 1939.
5. Bakonyi János: Márkó (Telepítése és nyelvjárása), Bp., 1940.
6. Folláth Ferenc: Szóképzés a budakörnyéki német nyelvjárásban. (Wortbildung der deutschen Mundart im öfner Bergland.) Bp., 1941.

